

**UNIVERZA V LJUBLJANI
PRAVNA FAKULTETA**

**PRAVO KOT INSTRUMENT ZA
DOSEGANJE DRUŽBENIH SPREMEMB V
KONTEKSTU NOVIH DRUŽBENIH GIBANJ**

Magistrsko diplomsko delo

Nejc Urankar

Mentor: doc. dr. Tilen Štajnpihler Božič

Ljubljana, avgust 2019

POVZETEK

Naslov: Pravo kot instrument za doseganje družbenih sprememb v kontekstu novih družbenih gibanj

Avtor: Nejc Urankar

Mentor: doc. dr. Tilen Štajnpihler Božič

Prepričanje, da je pravo pomembno in učinkovito sredstvo za doseganje družbenih sprememb, je postalo posebej razširjeno po dogodkih v zgodnjem obdobju druge polovice 20. stoletja, ko je po svetu prišlo do nekaterih množičnih družbenih gibanj – ker ta v marsičem niso povsem ustrezala do tedaj prevladujočemu modelu družbenih gibanj, so dobila oznako »nova« družbena gibanja. Zavaljo uveljavljanja kolektivnih interesov nova družbena gibanja pogosto presegajo klasične vzorce političnega delovanja in kot eno izmed taktik nemalokrat na nek način mobilizirajo tudi pravo.

Medtem ko uporaba zakonodajnega postopka kot sredstva za doseganje družbenih sprememb predpostavlja obstoj politične volje, pa koncept strateškega pravedanja temelji na ideji, da sodne institucije predstavljajo učinkovito okolje za induciranje družbenih sprememb tudi na tistih področjih, kjer je politična volja iz različnih razlogov tradicionalno šibka. Prizadevanja za spreminjanje družbenih vzorcev prek sodne veje oblasti je vedno spremljala precejšnja mera skepse – prvič, pri tem kaj hitro pride do poseganja v sfero zakonodajne veje oblasti, in drugič, obstoji le malo prepričljivih dokazov o tem, da je takšna strategija vplivanja na družbo res učinkovita.

Rešitev teh polemik pa bi lahko predstavljalo spoznanje, da se pravna mobilizacija ne odraža izključno v okviru postopkov pred formalnimi pravnimi institucijami, temveč vključuje veliko več. Nova družbena gibanja pravo pogosto dojemajo tudi kot instrument za spreminjanje pravne zavesti in pravne kulture, kar se v končni fazi lahko prek različnih mehanizmov manifestira tudi v spremembi vzorcev razmišljanja in vedenja v družbi, torej v družbeni spremembi.

Ključne besede: pravo, družba, družbene spremembe, nova družbena gibanja, mobilizacija prava, strateško pravedanje, pravna kultura

SUMMARY

Title: Law as an Instrument of Social Change in the Context of New Social Movements

Author: Nejc Urankar

Mentor: Doc. Tilen Štajnpihler Božič, PhD

Following the events of the early part of the second half of the 20th century, when certain mass social movements have emerged in the world, it has become a widespread belief that law is an important and effective means of bringing about social change. As mass social movements in many respects did not fully correspond to the prevailing model of social movements of the time, they were labeled “new” social movements. For the sake of pursuing its collective interests, new social movements often the classical patterns of political activity and, as one of the tactics, often mobilize the law in some ways.

While the use of the legislative process as a means of bringing about social change presupposes the existence of political will, the concept of strategic litigation is based on the idea that judicial institutions are an effective environment for initiating social change also in those areas where political will is for various reasons traditionally weak. Efforts to change social patterns through the judiciary have always been accompanied by a great deal of skepticism – first, as there is a risk of progressive courts substituting their own vision of justice for that of democratically electing law-making bodies representing the majority will, and second, as there is little convincing evidence that such a strategy for influencing society is truly effective.

The solution to these controversies, however, could be the realization that legal mobilization is not exclusively reflected in proceedings before formal legal institutions, but involves much more. Namely, law is often perceived by new social movements as an instrument for changing legal consciousness and legal culture, which can ultimately manifest itself, through various mechanisms, in changing patterns of thinking and behavior in society, that is, in social change.

Keywords: law, society, social changes, new social movements, legal mobilization, strategic litigation, legal culture

KAZALO VSEBINE

1	UVOD.....	1
2	TEORETIČNO-KONCEPTUALNA IZHODIŠČA: O DRUŽBENIH SPREMEMBAH, DRUŽBENIH GIBANJIH IN PRAVU.....	3
2.1	Družbene spremembe	3
2.1.1	Pojem družbenih sprememb	3
2.1.2	Problematika merjenja in vrednotenja družbenih sprememb	5
2.1.3	Pogledi na mehanizme in nosilce družbenih sprememb.....	7
2.1.4	Posamezniki in skupine posameznikov kot nosilci družbenih sprememb.....	8
2.2	Družbena gibanja	10
2.2.1	Pojem družbenih gibanj	10
2.2.2	Notranja dinamika družbenih gibanj	11
2.2.3	Zunanja dinamika družbenih gibanj	12
2.2.4	»Stara« in »nova« družbena gibanja.....	13
2.3	Pravo	16
2.3.1	Pojem prava	16
2.3.2	Pristopi k razumevanju prava v kontekstu družbenih sprememb	17
3	PRAVO KOT DEJAVNIK DRUŽBENIH SPREMEMB.....	20
3.1	Pogledi na razmerje med pravom in družbenimi spremembami	20
3.2	Pravo kot instrument za doseganje družbenih sprememb.....	21
3.2.1	Instrumentalen pogled na pravo	22
3.2.2	Konstitutiven pogled na pravo.....	24
3.3	Družbena sprememba kot eden izmed smotrov prava	24

3.3.1	Stabilizacijska funkcija prava.....	25
3.3.2	Inovacijska funkcija prava.....	26
3.4	Ravni delovanja prava na družbene spremembe.....	27
3.4.1	Pozitivno pravo in družbene spremembe	28
3.4.2	Sodni postopek in družbene spremembe	30
3.4.3	Pravna kultura, pravna zavest, pravni diskurz in družbene spremembe.....	33
3.5	Prednosti in omejitve uporabe prava v doseganju družbenih sprememb.....	34
3.5.1	Prednosti uporabe prava v doseganju družbenih sprememb	34
3.5.2	Omejitve uporabe prava v doseganju družbenih sprememb.....	34
4	MOBILIZACIJA PRAVA KOT TAKTIKA NOVIH DRUŽBENIH GIBANJ	36
4.1	Kdaj govorimo o mobilizaciji prava	36
4.2	Temeljna izhodišča mobilizacije prava s strani družbenih gibanj	37
4.2.1	Zgodnji razvoj razmišljanja o uporabi prava v kontekstu družbenih gibanj	37
4.2.2	Od instrumentalnega h konstitutivnemu razumevanju mobilizacije prava	39
4.2.3	Osnovne premise mobilizacije prava v kontekstu družbenih gibanj	39
4.3	Različni stadiji mobilizacije prava v kontekstu družbenih gibanj	40
4.3.1	Mobilizacija prava v procesu grajenja družbenega gibanja.....	41
4.3.2	Mobilizacija prava kot politični vzvod.....	42
4.3.3	Zapuščina mobilizacije prava za potencialni nadaljnji razvoj.....	43
4.4	Nova družbena gibanja: v preseku med politiko in pravom	44
5	SKLEP	46
6	SEZNAM VIROV	48

1 UVOD

Čeprav nova družbena gibanja danes niti niso več tako »nova«, so v sodobni družbi prepoznana kot posebej pomemben akter družbenih sprememb. Pojav takšnih »novih« organiziranih prizadevanj skupin posameznikov naj bi bil izraz spremenjenega razmišljanja in preoblikovanja pasivnih, apatičnih družb v aktivne: »novi državljani ne volijo, ampak delujejo.«¹ Zavaljo uveljavljanja kolektivnih interesov nova družbena gibanja pogosto presegajo klasične vzorce političnega delovanja – njihove metode segajo vse od aktivnosti »na ulici« do uporabe množičnih medijev in političnega vplivanja prek političnih strank ali poslancev v parlamentu.² V okviru zamisli, ki ji sledi to magistrsko diplomsko delo, pa je vendarle bolj ključno spoznanje, da nova družbena gibanja ne mobilizirajo le množic, ampak kot eno izmed taktik določanja dinamike v družbi na različne načine mobilizirajo tudi pravo.

Razprave o tem, ali naj pravo deluje kot instrument za doseganje zelenih družbenih sprememb ali pa morda vloga prava ni nič več kot zgolj previdno slediti in utrjevati spremenjena razmerja v družbi, potekajo že več stoletij in vse do danes niso pripeljale do enotnega in splošno sprejetega zaključka. Tudi zato je številna prizadevanja za spreminjanje družbenih vzorcev prek mehanizmov pravnega sistema vedno spremljala precejšnja mera skepse. Vendar namen te magistrske diplomske naloge nikakor ni iskanje »edinega pravilnega« odgovora na vprašanje, kaj naj bi bilo. Osrednji problemski sklop, s katerim se spoprijemam v nadaljevanju, sestavljajo predvsem vprašanja dejstev: ali pravo v dejanskosti deluje kot instrument za doseganje družbenih sprememb? Katere predpostavke morajo biti pri tem podane? Kako se učinki sprememb v pravni sferi odražajo na družbenih spremembah? Kaj pripomore k učinkovitosti in katere so omejitve? Kako se to odraža v kontekstu novih družbenih gibanj?

Magistrsko diplomsko delo je razdeljeno na pet vsebinskih poglavij. Po tem kratkem uvodu najprej sledi poglavje s teoretično-konceptualnimi izhodišči v zvezi z družbenimi spremembami, družbenimi gibanji in pravom kot osrednjimi pojmi magistrskega diplomskega dela. V tretjem poglavju predstavim nekatere poglede na razmerje med pravom in družbenimi spremembami, pojasnim različne ravni delovanja prava na družbene spremembe in opozorim na nekatere prednosti oziroma omejitve tako zastavljenega koncepta. V četrtem poglavju se osredotočim na nova družbena gibanja in podrobneje raziščem, kako ta v okviru prizadevanj za

---

¹ Vodovnik (2015) *Demokracija kot glagol*. 17.

² Fink Hafner (1992) *Nova družbena gibanja*. 28.

uresničitev kolektivnih ciljev mobilizirajo pravo in kako se to morda utegne kazati v družbenih spremembah. Na koncu strnjeno sklenem.

2 TEORETIČNO-KONCEPTUALNA IZHODIŠČA: O DRUŽBENIH SPREMEMBAH, DRUŽBENIH GIBANJIH IN PRAVU

Začetni korak pri razumevanju razmerja med pravom in družbenimi spremembami v kontekstu novih družbenih gibanj je konceptualen. Kaj so družbene spremembe? Spremembe so inherentne samemu pojmu družbe, kar ob hitrem napredku na domala vseh področjih v sodobnem življenju drži bolj kot kadar koli pred tem. Pa je res vsaka sprememba hkrati tudi družbena sprememba? V sodobni družbi pomembno vlogo v induciranju družbenih sprememb pripisujemo različnim družbenim gibanjem, ki strategije za uresničevanje svojih ciljev med drugim gradijo tudi na mobilizaciji prava. Kaj ob tem mislimo s pojmom »pravo«? V vsakdanjem diskurzu pravo pogosto preprosto enačimo s formalnimi viri prava – z ustavo, zakoni, ostalimi predpisi. Pa vendarle se že intuitivno zdi, da koncept prava kot instrumenta usmerjanja družbe zahteva, da pravo opredelimo mnogo širše. Ne nazadnje, kako so navedeni koncepti medsebojno prepleteni? Pri vsakem izmed zastavljenih vprašanj gre za problematiko, ki je sama po sebi vredna posebne raziskovalne pozornosti. Vseeno pa se bomo zaradi tematskih iztočnic tega magistrskega diplomskega dela z odgovori nanje ukvarjali le toliko, kot se nam zdi za naše preučevanje nujno potrebno.

2.1 Družbene spremembe

2.1.1 Pojem družbenih sprememb

Vsakodnevno potekajo dogodki, ki spreminjajo posameznikovo življenje. Spremembe so sestavni del družbenega življenja, kar ugotavlja tudi Bryce Ryan, ko navaja, da je prav nenehno in zavestno spreminjanje vzorcev delovanja tisto, kar človeka ločuje od ostalega živega sveta.³ Današnji svet je vsekakor občutno drugačen od sveta pred šestdesetimi leti in nedvomno je ta svet zelo drugačen od sveta, ki bo obstajal čez prav toliko let. Pa vendarle o družbeni spremembi ni mogoče govoriti kar ob vsaki dinamiki, novem dogodku v življenju posameznika oziroma njegovem zaznanem premiku v razmišljanju ali delovanju. O družbenih spremembah bomo govorili šele takrat, ko bomo zaznali dogodke, ki imajo posledice v nekih večjih razsežnostih.⁴ Sergej Flere navedeno ponazori na naslednjem primeru:

---

³ Ryan (1969) *Social and Cultural Change*. 3.

⁴ Klanjšek (2007) *Pogledi na družbeno spremembo*. 21.

»Če se dekle in fant poročita, se je zanju, pa tudi za njuni družini in znance nekaj spremenilo. Toda s stališča družbe se nič ni spremenilo, če je način sklenitve zakona enak, kot je šlo pri njunih starših, če je razmerje med njima urejeno z istimi pravnimi predpisi, šegami, običaji in moralnimi pravili, če je način odločanja ostal enak, če je trdnost zakona enaka. O družbeni spremembi bi lahko govorili le, če se je nekaj spremenilo: če sta namesto formalne sklenitve zakonske zveze ustvaril zakon z dejansko kohabitacijo, če odločanje o družinskih zadevah poteka na drug način ...«⁵

V navedenem primeru lahko sklenitev zakonske zveze označimo le kot dogodek; ta pa bi lahko prerasel v družbeno spremembo, če bi s sklenitvijo zakonske zveze prišlo do razlike v organizaciji družbe, ki je, upoštevajoč časovno razsežnost, pomembnega ali trajnega strukturnega značaja.⁶ Soroden pristop predstavi tudi Charles Wright Mills, ko zapiše, da se, kdor ima sociološko imaginacijo, zaveda ločnice med »osebnimi težavami miljeja,« ki nastopijo v značaju posameznika in v okviru njegovih neposrednih odnosov z drugimi, in »javni vprašanji družbene strukture,« ki presegajo posameznikova lokalna okolja in domet njegovega notranjega življenja.⁷

Takšno razumevanje pojma družbene spremembe izhaja tudi iz opredelitev, ki jih zasledimo v tuji znanstveni literaturi. John Macionis družbeno spremembo na primer opredeli kot »transformacijo v organizacijski strukturi družbe ter v vzorcih razmišljanja in vedenja skozi čas,«⁸ John Farley kot »spremembo vedenjskih vzorcev, družbenih odnosov, institucij in družbene strukture skozi čas,«⁹ medtem ko George Ritzer družbene spremembe razume kot »spremembe v odnosih med posamezniki, skupinami, organizacijami, kulturami in družbami skozi čas.«¹⁰

Skupni imenovalec vseh navedenih opredelitev je torej, da zgolj individualno relevantni dogodki sami po sebi ne zadoščajo za sklepanje, da je prišlo do družbene spremembe; o družbeni spremembi bomo govorili šele takrat, ko se sprememba odrazi v nekem širšem, strukturnem kontekstu.¹¹ Kot povzema Rudi Klanjšek, mora iti za dogodke, ki pomembneje

---

⁵ Flere (2003) *Sociologija*. 221.

⁶ Ibid.

⁷ Mills (2018) *Sociološka imaginacija*. 39–42.

⁸ Macionis, Plummer (2012) *Sociology*.

⁹ Farley (1990) *Sociology*. 626.

¹⁰ Ritzer et al. (1987) *Sociology: Experiencing a changing society*. 560.

¹¹ Klanjšek (2007) nav. delo. 21.

vplivajo na funkcioniranje in organizacijo socialnih sistemov, na vzorce interakcije in delovanja, na obliko družbenih odnosov oziroma na normativno regulacijo sistema delovanja.¹²

Od tu naprej lahko k nadaljnjemu preučevanju družbenih sprememb pristopimo z zelo različnih zornih kotov. Ker začrtani problemski okvir tega magistrskega diplomskega dela predpostavlja, da je pravo eden izmed dejavnikov družbenih sprememb, nas bo v nadaljevanju predvsem zanimalo, kako pristopiti k poskusom sprožanja družbenih sprememb, kateri so odločilni mehanizmi, prek katerih se družbene spremembe odvijajo, in kdo so ključni nosilci družbenih sprememb.

2.1.2 Problematika merjenja in vrednotenja družbenih sprememb

Preden se posvetimo preučevanja dejavnikov družbenih sprememb, velja nekaj pozornosti posvetiti problematiki zaznavanja oziroma merjenja družbenih sprememb. Kot smo nakazali zgoraj, bi lahko nek individualen dogodek v družbi skozi čas prerasel v družbeno spremembo. Pojasnili smo tudi, da bomo pri presojanju, ali je dejansko prišlo do družbene spremembe, pozorni zlasti na premike v organizacijski strukturi družbe oziroma v vzorcih razmišljanja in vedenja skozi čas. Pa vendarle s tem v resnici nismo prav veliko prispevali k našemu razumevanju, kako določiti trenutek, v katerem je prišlo do družbene spremembe, oziroma kako z gotovostjo skleniti, da je do družbene spremembe sploh prišlo.

Na najbolj splošni ravni bi iz zgornjega pregleda opredelitev sklenili, da preučevanje družbenih sprememb v svojem bistvu predpostavlja primerjavo med družbenima stanjema v dveh ločenih časovnih trenutkih. To bi moralo biti razmeroma preprosto ponazoriti na primeru rasne segregacije in diskriminacije v ZDA. Prav gotovo je družbeno stanje danes občutno drugačno od stanja v začetku petdesetih let prejšnjega stoletja. Pa bi lahko v množici znamenitih dogodkov identificirali konkreten trenutek, v katerem so se vzorci razmišljanja in vedenja ter organizacijska struktura družbe spremenili do te mere, da bi lahko govorili o družbeni spremembi? Ali je to morda soglasna odločitev devetih sodnikov Vrhovnega sodišča ZDA o protiustavnosti rasne segregacije v javnih šolah v zadevi *Brown v. Board of Education*¹³ ali pa je do družbene spremembe prišlo šele z izvršitvijo in postopno integracijo temnopoltih otrok v dotlej segregirane šole?¹⁴ Bi lahko rekli, da je do spremembe v »širšem, strukturnem kontekstu«

---

¹² Ibid.

¹³ 347 U.S. 483 (1954).

¹⁴ O pomembnosti razlikovanja med obema trenutkoma dobro priča dogodek, do katerega je več kot tri leta po sodni razglasitvi protiustavnosti rasne segregacije prišlo v dotlej strogo segregirani srednji šoli v Little Rocku, kamor je po intervenciji tedanjega predsednika Eisenhowerja tisoč pripadnikov elitne padalske divizije v popolni

prišlo desetletje pozneje s sprejemom zakona o državljskih pravicah (angl. *Civil Rights Act of 1964*) v ameriškem senatu? Ali pa se je morda »sprememba vzorcev razmišljanja« končno odrazila šele leta 2008 z izvolitvijo Baracka Obame kot prvega temnopoltega predsednika ZDA s strani ljudstva?

Čeprav je na zastavljena vprašanja delno mogoče odgovoriti s pristavkom, da kompleksnost koncepta družbenih sprememb onemogoča, da bi svoje preučevanje omejili na eno samo razsežnost – za vsako družbeno spremembo se vselej lahko skriva več drugih vsaj tako pomembnih družbenih sprememb¹⁵ – pa smo z zgornjimi ponazoritvami poskušali opozoriti na drug vidik, ki je tesno povezan tudi s pravnim pojavom. Kot opozarja Piotr Sztompka, »obstaja precejšnja oddaljenost med trenutkom, ko si posameznik ali skupina posameznikov zamisli neko novost, in trenutkom, ko ta postane končno sprejeta in nadomesti prejšnje načine in oblike človekovega vedenja.«¹⁶ Zato velja že na tej točki opozoriti na pomembno distinkcijo in dejstvo, da sprejem normativnih ukrepov (podobno velja tudi za odločitve sodišča) sam po sebi še ne pomeni družbene spremembe; da bi govorili o družbeni spremembi, se mora pravna sprememba odraziti v dejanski spremembi vzorcev razmišljanja oziroma odnosov v družbi. Pa vendarle nekatere posebnosti, ki jih v primerjavi z drugimi možnimi instrumenti za doseganje družbenih sprememb pripisujemo pravnemu pojavu, med teoretiki odpirajo razprave o prav posebnem razmerju med pravom in družbeno dinamiko.

Naslednji problemski sklop izhaja iz zgornje ugotovitve, da je v naravi družbene realnosti, da so družbene spremembe rezultat tega, da je »vsak družbeni fenomen ali dogodek tako ali drugače povezan z nekim drugim dogodkom ali fenomenom.«¹⁷ Če bi želeli naše razmišljanje osredotočiti le na posamičen fenomen (pravo), kako ob prepletanju številnih dejavnikov v procesu konkretne družbene spremembe prepoznati prav vlogo prava in nato presojati prav njegov učinek na zaznano spremembo? Na to vprašanje bomo poskušali odgovoriti v nadaljevanju.

---

bojni opremi na prvi šolski dan spremilo devet temnopoltnih dijakov ter šele s tem na nek način začelo izvrševati sodbo sodišča tudi v dejanskosti. Lahko si predstavljamo, da je v teh okoliščinah minilo še kar nekaj časa, preden je prišlo tudi do dejanske integracije. Glej denimo Johnson (2007) *After 1957: Resisting Integration in Little Rock*.

¹⁵ Glej denimo Rosenberg (2008) *The Hollow Hope*. 4.

¹⁶ Sztompka (1994) *The Sociology of Social Change*. 256.

¹⁷ Klanjšek (2007) nav. delo. 23.

2.1.3 Pogledi na mehanizme in nosilce družbenih sprememb

Ugotovili smo torej, da je družbena dinamika vselej rezultat mnogih medsebojno prepletenih dejavnikov. Med njimi nekateri teoretiki večji poudarek dajejo dejavnikom, na katere naj človek praviloma ne bi imel vpliva (gre za teorije geografskega in klimatskega determinizma na eni ter teorije biološkega determinizma na drugi strani), spet drugi pa odločilen vpliv pripisujejo tako imenovanim sociokulturnim dejavnikom, ki izhajajo iz sfere človeka in so neposredno povezani z njegovim delovanjem.¹⁸ Za nadaljnje raziskovanje prava kot dejavnika družbenih sprememb v sodobni družbi je prav gotovo pomembnejše, da se osredotočimo na razumevanje slednjih – pozorni bomo torej na tiste teoretične razlage družbenih pojavov, ki poudarjajo pomen sociokulturnih dejavnikov, na katere lahko človek tako ali drugače vpliva.

Med slednjimi lahko nadalje razločujemo med tistimi, ki glavni dejavnik družbenih sprememb vidijo v materialnem svetu, in tistimi, ki bolj poudarjajo njen nematerialni vidik. Materialni determinizem izhaja iz ideje, da do družbenih sprememb z največjo gotovostjo pride po spremembi v produkcijskih odnosih oziroma s tehnološkim napredkom. Tako je denimo Karl Marx v okviru historičnega materializma svoje razumevanje družbene dinamike gradil okrog proizvajalnih sil, kot ključne mehanizme družbenih sprememb pa prepoznal dejavnike, ki spreminjajo naravo produkcijskih odnosov.¹⁹ Po drugi strani William Ogburn v svoji teoriji izhaja iz teorije o kulturnem zaostanku (angl. *cultural lag*), ki predpostavlja, da se materialna kultura običajno spreminja hitreje kot nematerialna, ob tem pa neizogibno prihaja do neskladja. Glavni dejavnik, ki povzroča premike v družbi, tako Ogburn vidi v inovaciji oziroma tehnologiji.²⁰ Ob številnih občutnih družbenih spremembah, ki jih je sprožil razvoj informacijske tehnologije, bi tako eni kot drugi ideji seveda le težka oporekali.

V povsem nasprotni smeri razmišljajo teoretiki v okviru nematerialističnega (idealističnega) pristopa, ki v središče analize družbene dinamike postavi ideologijo in aktivnega posameznika.²¹ Ti verjamejo, da lahko človek na osnovi planiranja sam kontrolira in usmerja družbene procese, temeljne mehanizme družbenih sprememb pa vidijo v svetu idej. Družbo in spremembe v njej je torej treba analizirati z vidika interesov, idej, vrednot, verovanj in norm. Takšno razmišljanje lahko prepoznamo v teoriji družbenega delovanja Maxa Webra, ko trdi, da

---

¹⁸ Ibid. 45–49.

¹⁹ Marx (1989) *H kritiki politične ekonomije*. 90: »Iz razvojnih form produktivnih sil se ta razmerja sprevržejo v njihove okove. Tedaj nastopi neka epoha socialne revolucije. S spremembo ekonomske podlage doživi vsa neznanska nadzidava počasnejši ali hitrejši prevrat.«

²⁰ Ogburn (1922) *Social Change*.

²¹ Glej denimo Whitehead (1933) *Adventures of Ideas*.

je za razumevanje družbenih sprememb potrebno razumevanje delovanja posameznih akterjev.²² Družbene spremembe po njegovem prepričanju odražajo spremembe v človekovih interesih, ideologiji in človekovem verovanju. Vse to pa predpostavlja, da za preučevanje družbene dinamike razumemo pomene, ki jih posamezniki pripisujejo svojemu delovanju v družbi, in interese, ki človekovo družbeno delovanje usmerjajo.²³

Čeprav se zgornji teoretični nastavki zdijo skrajno abstraktni in morda celo za kontekst tega magistrskega diplomskega dela popolnoma irelevantni, pa nas prav opisani razvoj ideje o kavzalnosti družbenih sprememb pripelje do teorij, ki vzroke in mehanizme družbenih sprememb iščejo predvsem v posameznikih in skupinah posameznikov, ki bi naj še posebej ključno vplivali na družbeno dinamiko. Od tod tudi ideja, da so za proces družbene spremembe relevantne zlasti skupine posameznikov, ki se za doseg skupnih interesov povezujejo v tako imenovana družbena gibanja, ki bodo v nadaljevanju v središču našega raziskovanja.

2.1.4 Posamezniki in skupine posameznikov kot nosilci družbenih sprememb

Družbene spremembe so vselej na nek način rezultat delovanja posameznikov, kajti, kot ugotavlja Sztompka, »v družbeni zgodovini ni nič takega, kar ne bi bilo rezultat, načrtovan ali nenačrtovan, človeških naporov.«²⁴ Pa vendarle nam takšna ugotovitev še ne pove veliko o tem, kdo so tisti posamezniki (oziroma skupine posameznikov), ki ustvarjajo zgodovino, in kako jo ustvarjajo.

Seveda ob tem ne gre prezreti dejstva, da se posamezniki znotraj družbe pojavljajo v zelo različnih družbenih vlogah in položajih, zaradi česar imajo tudi njihova dejanja večkrat zelo različne posledice, tako kot tudi ne gre spregledati številnih drugih okoliščin, ki določajo moč in vpliv posameznikov ter legitimnost njihovih dejanj. Iz navedenega izhaja tudi Sztompka, ko razločuje med »običajnimi posamezniki« v njihovih vsakdanjih aktivnostih in tako imenovanimi »velikimi posamezniki« (angl. *great individuals*), katerih »velikost« izvira iz nadpovprečne intelektualne sposobnosti, karizme oziroma drugih v določeni družbi visoko cenjenih lastnosti. Zaradi opisanih sposobnosti naj bi »veliki posamezniki« v družbi uživali veliko spoštovanje, njihova »velikost« pa naj bi se nato manifestirala v idejah in delovanju, ki

---

²² Klanjšek (2007) nav delo. 56.

²³ Ibid. 55-62.

²⁴ Sztompka (1994) nav. delo. 259.

naj bi odločilno zaznamovali potek zgodovine in imeli pomemben vpliv tudi na družbene spremembe.²⁵

Sorodne koncepte Klanjšek prepoznava še v nekaterih drugih teorijah, ki jih preveva gledanje, da zgodovinskega poteka dogodkov ne določa en sam, temveč skupina posameznikov. Na izhodišču, da je »moč odločanja in določanja korelat družbenega položaja,« tako denimo gradijo teorije, ki razmišljajo, da so različne elite tiste, ki v dejanskosti usmerjajo, vodijo, pogojujejo, pospešujejo pa tudi zavirajo spremembe.²⁶ Drugi kot osrednje akterje družbenega razvoja vidijo v posameznih segmentih populacije, ki naj bi razpolagali s posebnimi, za družbeno spremembo ključnimi sociopsihološkimi karakteristikami.²⁷ Končno, v kontekstu družbenih sprememb se v sodobnih družbah vse večji pomen pripisuje organiziranim skupinam aktivnih posameznikov, ki se zavoljo uveljavljanja lastnih interesov povezujejo v bolj ali manj trajne skupine pritiska oziroma v »družbena gibanja«.²⁸

---

²⁵ Ibid.

²⁶ Glej denimo Mills (1957) *Elita oblasti*; Rueschemeyer (1986) *Power and the Division of Labour*.

²⁷ Klanjšek (2007) nav. delo. 75–79.

²⁸ Ibid. 79.

2.2 Družbena gibanja

2.2.1 Pojem družbenih gibanj

Pregled fenomena družbenih sprememb smo sklenili z ugotovitvijo, da so družbena gibanja v modernem obdobju postala še posebej pomemben dejavnik družbenih sprememb.²⁹ Zato v okviru zamisli, ki ji sledimo, prav gotovo ne moremo mimo vprašanja, kaj sploh šteti za družbena gibanja. Na najbolj splošni ravni jih lahko opredelimo kot »organizirana prizadevanja za doseganje družbenih sprememb.«³⁰ Nekoliko podrobnejšo opredelitev podata Ralph Turner in Lewis Killian, ko zapišeta, da so družbena gibanja »aktivne kolektivitete z določeno kontinuiteto, ki ali težijo k spremembi ali pa njej nasprotujejo.«³¹ Če nam niti to ne bi zadoščalo, bi lahko pristavili, da so družbena gibanja kolektivna in organizirana (a vsaj deloma neinstitucionalizirana) prizadevanja za spremembe v obstoječih institucionalnih ureditvah s strani ljudi, ki jih povezujejo skupni cilji in nazori, v trajni interakciji z elitami, nasprotniki in oblastmi.³²

Ne glede na raznolikost opredelitev in morebitno distinkcijo med pojmom družbenih gibanj in pojmom organizacij družbenih gibanj, kot jo srečamo v delih nekaterih avtorjev,³³ je mogoče kot nesporno sklepati vsaj, da obstoj družbenih gibanj že *a priori* implicira *družbeno spremembo*.³⁴ Čeprav je pogosto že dejavnost gibanja sama po sebi hkrati tudi uresničevanje smotra gibanja, pa prav družbena sprememba predstavlja končni cilj delovanja vsakega gibanja. Ameriško gibanje za državljanske pravice si je denimo prizadevalo za družbeno spremembo, ki bi se odrazila v odpravi segregacije in diskriminacije na podlagi rase, gibanje za pravice žensk želi udejanjiti svoje zahteve po enakopravnosti med spoloma na vseh področjih življenja, okoljska gibanja si prizadevajo za spremembe v vzorcih razmišljanja in vedenja v odnosu do okolja itn.

Druga pomembna ugotovitev je, da gre pri družbenih gibanjih navadno za odziv na nek *družbeni konflikt* večjih razsežnosti. Pogosto so prav spremembe v družbi tiste, ki v prvi vrsti

---

²⁹ Sztompka. V: Fink Hafner (1992) nav. delo. 25.

³⁰ Glej denimo McCarthy, Zald (1977) *Resource mobilization and social movements: A partial theory*. 1217-18.

³¹ Turner, Killian (1957) *Collective Behaviour*. 308.

³² Glej Meyer, Tarrow (1998) *The Social Movement Society*. 4.

³³ Glej Opp (2009) *Theories of Political Protest and Social Movements*. 35.

³⁴ Glej Klanjšek (2007) nav. delo. 80.

privedejo do takšnega konflikta in izzovejo nastanek družbenih gibanj, iz česar tudi izhaja spoznanje, da so družbena gibanja »tako proizvod kot tudi proizvajalec družbenih vzorcev.«³⁵

Nadalje lahko dodamo, da družbena gibanja v njihovem bistvu opredeljuje *množičnost individualne pripadnosti in aktivnosti v kolektivni akciji*. In vendar velja na tem mestu kot zadnji poudarek opozoriti še na bistveno ločnico med družbenimi gibanji in političnimi strankami oziroma nekaterimi interesnimi organizacijami – značilnost družbenih gibanj je namreč, da gre za *formalno relativno nestrukturirane* kolektivitete in da praviloma *izključujejo institucionaliziranost*.³⁶

2.2.2 Notranja dinamika družbenih gibanj

Iz zgoraj navedenih ugotovitev pa izhaja še ena bistvena značilnost družbenih gibanj, in sicer, da družbo spreminjajo oziroma jo želijo spreminjati »od spodaj«. Do nastanka družbenih gibanj namreč prihaja, »ko se skupina bolj ali manj različnih, a aktivnih posameznikov, zaradi zastopanja skupnih interesov poveže in skuša vplivati na smer in potek družbenih dogajanj, da bi (bolje) odražala te, njim lastne interese, poglede.«³⁷ Če bo proces družbenega gibanja uspešen, bo v končni fazi prišlo do bolj ali manj občutnih sprememb v družbenih razmerjih. V vmesnem času – med nastankom in »zatonom« gibanja – pa nenehno prihaja do procesov, ključnih za obstoj in delovanje gibanja, od katerih je v največji meri odvisno (ne)doseganje zastavljenih ciljev.

Macionis ponudi pregled štirih razvojnih faz, skozi katera naj bi šla glavnina družbenih gibanj, ne glede na njihovo življenjsko dobo:³⁸

1. faza nastanka (angl. *emergence*), ki pogosto sledi nekemu posamičnemu dogodku, ki izzove porast splošnega nezadovoljstva nad družbenim stanjem in morebitne nemire v družbi,
2. faza povezovanja (angl. *coalescence*), v kateri gibanje identificira in artikulira problem, vizijo, cilje ter zaveznike in morebitne nasprotnike. Skladno s tem se pripravi strategija delovanja in svoje aktivnosti predstavi javnosti, kar spremlja tudi mobilizacija čim večje mase ljudi,

---

³⁵ Sztompka (1994) nav. delo. 278.

³⁶ Glej Fink Hafner (1992) nav. delo. 26–27.

³⁷ Klanjšek (2007) nav. delo. 80.

³⁸ Macionis, Plummer (2012) nav. delo. 563–67.

3. faza birokratizacije (angl. *bureaucratisation*), ki se odraža v vzpostavitvi formalne strukture gibanja. Na tej točki družbeno gibanje postane manj odvisno od karizme in sposobnosti svojih vodij ter bistveno bolj od svojih aktivnih članov, kar omogoča njegov dolgotrajen obstoj, in
4. faza zatona (angl. *decline*), ki označuje zaključek življenjskega cikla gibanja. V tej fazi družbeno gibanje zamre oziroma ponikne, kar pa ne pomeni nujno tudi njegovega konca. Do tega lahko pride bodisi takrat, ko postanejo ideje, vizije in cilji gibanja del institucionalnega reda, s čimer potreba po gibanju preneha obstajati, ali pa zaradi neuspeha, ko gibanja iz različnih razlogov odmrejo oziroma so zadušena.

Kljub orisani notranji dinamiki družbenih gibanj pa Sztompka opozarja, da gibanja na nek način nenehno vplivajo na spremembe v družbi, ne glede na to, katero stopnjo razvoja jim v tistem trenutku pripišemo.³⁹ Bistvo raziskovanja družbenih gibanj se tako dejansko kaže nekje drugje – zanima nas predvsem, kakšen je vpliv družbenih gibanj na širše družbeno okolje.

2.2.3 Zunanja dinamika družbenih gibanj

Kot rečeno, je vplivnost gibanja odvisna od številnih dejavnikov, med katerimi pa avtorji poseben pomen pripisujejo *organiziranosti*.⁴⁰ Ta se odraža v sposobnosti ustreznega artikuliranja skupnih zahtev in interesov družbenega gibanja ter v možnosti dostopa do različnih sredstev in kanalov, ki bi jih kot neorganizirani posamezniki le težka dosegli. Ne nazadnje organizirano družbeno gibanje v očeh javnosti odraža določeno stopnjo legitimnosti tako samega gibanja kot tudi njegove ideologije, kar ob množični mobilizaciji močno povečuje moč vpliva takšnega gibanja. Dobra organiziranost pa poleg oblikovanja notranje strukture nujno predpostavlja tudi organizirano in strateško usmerjeno delovanje gibanja v družbeno-političnem okolju.

Craig Jenkins in William Form v zvezi z navedenim izpostavljata, da družbena gibanja v bistvenem zaznamuje tudi njihov *inherentni politični značaj*.⁴¹ Slednje se odraža tako v ciljih gibanja, ki običajno zajemajo spremembe v politični sferi, kot tudi v samem načinu delovanja, katerega spremlja trajna interakcija s političnimi akterji, predvsem političnimi zavezniki, nasprotniki in oblastmi.⁴² Pa vendar je politični značaj družbenih gibanj le odraz širšega družbenega konteksta, v katerega so družbena gibanja vselej neizogibno vpeta. Jenkins in Form

---

³⁹ Sztompka (1994) nav. delo. 286.

⁴⁰ Glej denimo Klanjšek (2007) nav. delo. 80.

⁴¹ Jenkins, Form (2005) *Social Movements and Social Change*. 332.

⁴² Ibid.

družbeno strukturo poenostavljeno razdelita na štiri sektorje, znotraj katerih v sodobnih (odprtih, demokratičnih in pluralističnih) družbah prek stalne interakcije in medinstitucionalnega dogovarjanja prihaja do narekovanja družbene dinamike:⁴³

- družbeno gibanje,
- politično-interesne organizacije (politične stranke in interesne skupine),
- državne institucije (zakonodajno telo, sodišča) in
- druge družbene institucije (izobraževalne, verske, gospodarske, institucije socialnega varstva, institucije množičnega komuniciranja).

Iz povedanega izhajamo tudi, ko preučujemo vlogo družbenih gibanj v procesih družbenih sprememb oziroma, kar Sztompka označuje kot *zunanjo dinamiko družbenih gibanj*.⁴⁴ Ob tem nadaljuje, da je osrednja značilnost pojava družbenega gibanja učinkovitost v doseganju družbenih sprememb oziroma tako imenovani morfogenetski potencial, ki se kaže v štirih oblikah: kot *ideološki potencial* (tj. vpliv gibanja na pojmovanje podobe »idealne« družbene strukture oziroma na spremembo ideoloških nazorov v družbi), *reformni potencial* (tj. vpliv gibanja na normativno strukturo, ki se izraža skozi oblikovanje novih vrednot, spremenjen način življenja in pravila vedenja v družbi), *reorganizacijski potencial* (tj. vpliv gibanja na vzorce in kanale družbene interakcije ter vzpostavljanje novih družbenih povezav in skupin) in *redistribucijski potencial* (tj. vpliv gibanja na dvig koristi in ugodnosti za svoje privrženca oziroma njihov vpliv na odvzem le-teh nasprotnikom gibanja).⁴⁵ Če želijo družbena gibanja izkoristiti svoj celoten potencial v kontekstu spreminjanja družbe, dodaja Sztompka, morajo vsem štirim potencialom posvetiti enako mero pozornosti in svoje aktivnosti usmeriti v vse vidike družbene strukture. Takšno celovito delovanje je značilno za gibanja, ki jih Sztompka označuje kot »revolucionarna gibanja«. In vendar v stvarnosti družbena gibanja svoje potenciale pogosto izkoriščajo bolj ali manj parcialno, z osredotočenostjo na samo nekatere vidike strukturne spremembe.⁴⁶

2.2.4 »Stara« in »nova« družbena gibanja

Ideja, da so družbena gibanja pomembno in učinkovito sredstvo za doseganje družbenih sprememb, je postala še posebej prominentna po dogodkih v zgodnjem obdobju druge polovice prejšnjega stoletja, ko je po svetu prišlo do nekaterih množičnih družbenih gibanj – ker ta v

---

⁴³ Jenkins, Form, nav. delo. 334.

⁴⁴ Sztompka (1994) nav. delo. 292.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid. 292–94.

marsičem niso povsem ustrezala do tedaj prevladujočemu modelu družbenih gibanj, so dobila oznako »nova« družbena gibanja. V čem so nova družbena gibanja tako »nova«?

Pridevnik »nova« označuje predvsem tematske, vrednostne, strukturne in organizacijske posebnosti družbenih gibanj iz obdobja po šestdesetih letih 20. stoletja.⁴⁷ Če so se družbena gibanja do tedaj ukvarjala predvsem z vprašanjem družbenih razredov, pa nova družbena gibanja svoje delovanje gradijo okrog drugačnih, postmoderno razumljenih *tematik*, kot so človekove pravice, emancipacija žensk, human odnos do okolja, mir, svoboda, pravice družbenih manjšin, socializacija istospolno usmerjenih posameznikov itn. Kljub različnosti tematik je vsem novim družbenim gibanjem skupno opiranje na nekatere do tedaj manj poudarjene *vrednote*, med katerimi sta osrednji avtonomija in identiteta. Njihova *strukturna* posebnost v primerjavi s »starim« družbenim gibanjem je, da se v njih aktivni akterji ne identificirajo na temelju svoje politične ali družbenoekonomske razredne pripadnosti, temveč na podlagi za konkretno gibanje značilno tematiko, v kateri se prepoznajo.⁴⁸

Kakšne pa so njihove *organizacijske* posebnosti oziroma metode delovanja? Claus Offe v zvezi s tem razločuje med dvema vidikoma – notranjim in zunanjim.⁴⁹ *Notranje metode delovanja* označujejo načine, na katere delujejo posamezniki v gibanju v prizadevanju doseganja kolektivnosti in čim večje mobilizacije. Te so v kontekstu novih družbenih gibanj izrazito neformalne, odprte, osnovane *ad hoc*, ob tem pa ne predvidevajo notranje hierarhije oziroma notranje diferenciacije, članstva ali celo plačila članarin, temveč so meje med »udeleženci« in morebitnimi formalnimi »vodji« povsem zabrisane, njihovo delovanje pa temelji na prostovoljstvu in donacijah. Na drugi strani *zunanje metode delovanja* opredeljujejo načine, kako se soočajo z zunanjim svetom in svojimi političnimi nasprotniki. Te so praviloma zelo pestre in segajo od aktivnosti »na ulici« (vključno z demonstracijami), pa prek množičnih medijev,⁵⁰ do političnega vplivanja prek političnih strank ali poslancev v parlamentu.⁵¹

Ena izmed pomembnejših ugotovitev za nadaljnje razmišljanje pa je, da nova družbena gibanja kot eno izmed taktik v povezavi z opredeljenimi metodami delovanja nemalokrat na nek način *mobilizirajo tudi pravo*⁵² – prek legitimiranja svojih zahtev z opiranjem na temeljne človekove

---

⁴⁷ Glej denimo Habermas (1981) *New Social Movements*; in Melucci (1994) *A Strange Kind Of Newness: What's New?* In *New Social Movements*?

⁴⁸ Offe (2009) *New Social Movements*. 208–211. Prim. tudi Fink Hafner (1992) nav. delo. 28.

⁴⁹ Offe (2009) nav. delo. 208–211.

⁵⁰ Fink Hafnerjeva opozarja na dejstvo, da so družbena gibanja »fenomen, ki resnično obstaja le prek eksistence v javnosti – torej prek prisotnosti v medijih« (1992) 223.

⁵¹ Fink Hafner (1992) nav. delo. 28.

⁵² Pojem »mobilizacija prava« podrobneje opredelimo v nadaljevanju (glej četrto poglavje).

pravice in svoboščine,⁵³ kar se manifestira zlasti v diskurzu z zunanjim svetom, in ne nazadnje celo prek uporabe sodnega postopka kot načina oziroma foruma za razreševanje družbenega konflikta oziroma instrumenta za doseganje želenih družbenih sprememb.⁵⁴

---

⁵³ Glej denimo McAdam, McCarthy, Zald (1996) *Comparative Perspectives*.

⁵⁴ Glej McCann (2006) *Law and Social Movements*. xiv.

2.3 Pravo

2.3.1 Pojem prava

Ob zaključku tega nekoliko daljšega teoretičnega uvoda moramo končno opredeliti še pojem prava. Verjetno ne bi pretiraval, če bi rekel, da je bilo le redkim razpravam v okviru pravne znanosti posvečeno toliko pozornosti kot iskanju odgovora na vprašanje »kaj je pravo?«. Vseeno bi še danes težko oporekali Kantu, ki je pred več kot dvesto leti zapisal, da »pravniki še vedno iščejo svojo opredelitev za koncept prava«⁵⁵ – dorečenega in univerzalnega pogleda na pravo pravna teorija doslej še ni dala. Razloga za izmuzljivost opredelitve koncepta prava pa ne gre iskati toliko v pregovornih kapricah pravnikov kot v družbeni ter krajevni in časovni pogojenosti koncepta in delovanja prava, zaradi česar se vedno znova pojavljajo zahteve po novih in popolnejših razlagah prava ter njegovih redefinicijah, in različnosti zornih kotov, s katerih lahko pristopimo k razmišljanju o pojmu prava.⁵⁶ Zato niti ne preseneča, da je vsako obdobje in vsaka teoretična smer oblikovala svoj pogled na pravo, opredelitev pojma prava pa je danes praktično toliko kot avtorjev, ki ga poskušajo definirati.⁵⁷

Zgolj za ponazoritev: Gustav Radbruch denimo zapiše, da je pravo »volja k pravičnosti,«⁵⁸ Oliver Wendell Holmes s pravom ne razume »nič bolj zahtevnega, kot so prerokovanja, kako bodo sodišča v resnici delovala,«⁵⁹ Marijan Pavčnik pa sklene, da je pravo »sistem kot celota učinkovitih pravnih načel in pravnih pravil, ki v mejah pravne pravilnosti urejajo življenjsko pomembno zunanje vedenje in ravnanje ljudi v državnopravni organizirani družbi.«⁶⁰

Takoj velja opozoriti, da iskanje ene same »edine pravilne« opredelitve prava presega namen te naloge, prav tako moja ambicija nikakor ni celovita sinteza razvoja pravne misli in različnih pogledov na idejo prava.⁶¹ Kljub temu pa je za razumevanje medsebojne povezanosti prava, družbe in (novih) družbenih gibanj ter nadaljnje razmišljanje o konceptu prava kot instrumentu za doseganje družbenih sprememb nujna vsaj bolj ali manj osnovna razčlenitev pojma prava – namreč, izhodiščna opredelitev meja razumevanja pravnega pojava utegne nato ključno

---

⁵⁵ Kant. V: Pavčnik (2015) *Teorija prava*. 27.

⁵⁶ Igljčar, Štajnpihler Božič (2018) *Pogledi sociologije prava*. 13.

⁵⁷ Na dejstvo, da pravo ni in ne more biti matematična formula, opozarja tudi Marijan Pavčnik, ko navaja, da je »v naravi prava in človekovih sposobnosti, da njegove dokončne opredelitve ni in da se njegova vsebina v času in prostoru spreminja.« (2015).

⁵⁸ Radbruch (1945) *Pet minut filozofije prava*.

⁵⁹ Holmes (1897) *The Path of the Law*. 460–61.

⁶⁰ Pavčnik (2015) nav. delo. 44.

⁶¹ Za nadaljnje branje na to temo glej denimo Kaufmann (2013) *Uvod v filozofijo prava*.

oblikovati nadaljnje razmišljanje o mestu in funkciji prava v družbi ter njegovem delovanju na spremembe v družbenem sistemu.

2.3.2 Pristopi k razumevanju prava v kontekstu družbenih sprememb

Če se v poplavi različnih pristopov k »pravniški« opredelitvi prava osredotočimo na razumevanje pravnega pojava z zornega kota vprašanja, ali se pravo lahko uporablja kot instrument usmerjanja družbe v kontekstu (novih) družbenih gibanj, se zdi primerno pojem prava opredeliti bolj pragmatično, pa čeprav zato morda tvegamo, da bo »naša« opredelitev pojma prava nekoliko manj točna ali nepopolna – z razčlenitvijo pravnega sistema na temeljne komponente, v okviru katerih lahko prihaja do delovanja na družbo in morebitnega povzročanja družbenih sprememb.

Na splošni ravni lahko najprej zapišemo, da s pojmom »prava« v vsakdanjem diskurzu označujemo zelo različne fenomene. Včasih s tem mislimo na *pravne institucije*,⁶² kot so sodišča, zakonodajno telo in upravni organi; včasih govorimo o pravu z mislijo na določene *posameznike, ki pravo tako ali drugače uporabljajo v okviru svoje poklicne funkcije*, kar velja predvsem za sodnike in odvetnike; včasih pa svoje razumevanje prava gradimo okrog *pravnih aktov in pravnih norm* ali ne nazadnje kar okrog *diskurzov*, ki oblikujejo in določajo pravne pomene in prakse tako v pravnih institucijah kot tudi izven teh.⁶³ Podobno razmišlja Lawrence Friedman, ko ločeno analizira tri komponente pravnega sistema: *strukturno komponento*, v katero uvršča pravne institucije in postopke pred njimi, *materialno komponento*, ki zajema zlasti pravna pravila in pravno doktrino, in *kulturno komponento*, ki je koncipirana najširše in vključuje vrednote, mnenja, prepričanja v določeni družbi.⁶⁴ Ti elementi se povezujejo v celoto, katero prepoznavamo kot pravni sistem, pri čemer pa Friedman zapiše, da pravna kultura utegne biti ključna za udejanjanje prava v dejanskosti.⁶⁵

Izhajajoč iz navedenega se številni avtorji raziskav na področju delovanja prava na družbene spremembe in mobilizacije prava v kontekstu družbenih gibanj praviloma ne omejujejo s pravno-teoretičnimi mejami pojma prava. K razmišljanju raje pristopajo pragmatično, skozi prizmo vseh treh omenjenih vidikov prava, pa čeprav na včasih nejasno in nesistematično. Pa

---

⁶² Igljčar in Štajnpihler Božič pravne institucije opredelita kot »relativno trajen, družbeno priznan oziroma sprejet in varovan sistem družbenih vlog in norm, v okviru katerega nastajajo pravne norme in se izvaja nadzor nad njihovim izvrševanjem.« (2018) nav. delo. 280.

⁶³ McCann (2006) nav. delo. xii.

⁶⁴ Friedman (1969) *The Culture and Social Development*. 34.

⁶⁵ Ibid.

vendarle v tuji literaturi kaže razločevati med dvema osnovnima miselnima izhodiščema – ožjim in širšim pogledom na pravo.

2.3.2.1 Ožji pristop k pravu

Del avtorjev k razumevanju pravnega pojava pristopi na način, ki je običajno bližje pravnikom. V ospredje pravnega pojava postavijo predvsem *pravne akte* in pravne pomene, ki jih iz pravnih aktov v praksi izpeljejo *pravne institucije* kot razlagalci prava.

Yehezkel Dror⁶⁶ denimo razločuje med tremi osrednjimi institucijami, ki lahko vpljujejo določene spremembe v pravo: nedvomno moramo mednje najprej uvrstiti *zakonodajna telesa*, v okviru katerih v modernih pravnih sistemih praviloma nastajajo splošni in abstraktni pravni akti. Prav tako nikakor ne smemo pozabiti na *sodišča* in *upravne organe*, ki splošne in abstraktne akte aplicirajo na posamičen in konkreten primer ter na njihovi podlagi oblikujejo odločitve v zadevi. Tem pa moramo naposled dodati še *organe pregona* in različne druge *organe, ki pravo uporabljajo pri izvrševanju svoje funkcije*.

Takšen pogled na pravo predpostavlja, da imajo družbena gibanja le malo možnosti za doseganje družbenih sprememb prek prava, saj pravne institucije v zagotavljanju načela pravne varnosti primarno stremijo k ohranjanju stabilnosti pravnega reda. Avtorji pri tem izhajajo predvsem iz vprašanj, kot so: *ali lahko (učinkovito) usmerjamo družbo prek normativne dejavnosti ter na kakšen način lahko družbena gibanja vplivajo na normativno dejavnost*, na drugi strani pa bomo presojali *koncept strateškega pravdanja kot strategije za doseganje sprememb v družbi* in se spraševali, *v kolikšni meri je takšna strategija lahko učinkovita v kontekstu novih družbenih gibanj*.

2.3.2.2 Širši pristop k pravu

Nekoliko razširjeno koncepcijo prava podajajo nekateri drugi avtorji, ki izhajajo iz pogleda, da moramo na subjekte, ki sooblikujejo pravo, gledati še nekoliko širše. Pravo je neločljivo povezano z družbenimi odnosi, na nek način vtakano v družbeno okolje, zaradi česar njegovo vsebino deloma prepoznamo tudi v dejanskem vedenju vsakega člana družbe in ne le v delovanju samo nekaterih določenih posameznikov, ki pravo razlagajo v okviru svoje poklicne funkcije.

---

⁶⁶ Dror (1958–59) *Law and Social Change*. 790.

Michael McCann pravi, da moramo na pravo gledati kot na konstitutiven element družbenega življenja, zaradi česar tak pristop k pravu označuje kar kot konstitutiven pogled (angl. *constitutive view*) na pravo.⁶⁷ Kot ugotavlja, je pravo po eni strani pomemben del tega, kako se učimo živeti in delovati v družbi. Zato naše razumevanje prava bistveno oblikuje našo identiteto in naše dejavnosti v družbi ter ključno vpliva na naše razumevanje družbenih razmerij, pričakovanj in interakcij z drugimi v družbi. Po drugi strani je pravo tudi sredstvo, ki ga uporabljamo za strukturiranje družbenih odnosov, doseganje ciljev v družbenem življenju, oblikovanje legitimnih zahtevkov in dogovarjanja v različnih interesnih sporih.⁶⁸ Pravo zato ni nujno opredeljeno enostavno kot skupek pravnih pravil, ki jih sprejmejo in uveljavijo državne (pravne) institucije; je tudi skupek kulturnih prepričanj, pravne zavesti, vrednot in norm, ki odražajo in sestavljajo družbene odnose, prežemajo družbeno interakcijo ter v družbi vzdržujejo red.⁶⁹

Tako zasnovan pristop k pravu torej od nas narekuje, da upoštevamo, da se pravo ne nahaja samo v sodnih dvoranah in državnih institucijah, temveč tudi v manj formalnih okoljih, v praksi in pravnem diskurzu med posamezniki. Pravzaprav bi lahko sklenili, da gre za poudarjanje *pravne kulture* – sklopa idej, pričakovanj, vrednotenj in mnenj, ki jih imajo ljudje o pravnem sistemu – kot enega izmed osrednjih vidikov, ki pomembno sooblikujejo pojem prava.⁷⁰ Številni pravni teoretiki sicer prepoznavajo ta širši, s (pravno) kulturo prepleten pojem prava kot pravo, ki v družbi obstoji poleg formalnih pravnih pravil, in priznavajo, da utegne biti pri urejanju družbenih interakcij celo bolj pomembno od samega formalnega prava.⁷¹ Pri tem je vloga pravnih institucij, da določajo in nadzorujejo obseg legitimnih pravnih pomenov in s svojimi dejavnostmi varujejo meje teh pomenov.

Če svoje razumevanje prava gradimo okrog tovrstnega, konstitutivnega pogleda na pravo, so možnosti preučevanja delovanja prava na družbo bistveno razširjene. Namesto osredotočenja na pravne procese znotraj pravnih institucij, se bomo raje posvetili vprašanju, *kako pravo uporabiti kot instrument za doseganje družbenih sprememb prek pravnega diskurza in delovanja na pravno zavest posameznih članov družbe.*

---

⁶⁷ Glej denimo McCann (2006) nav. delo; in Ewick, Silbey (1998) *The Common Place of Law: Stories from Everyday Life*.

⁶⁸ McCann (2006) nav. delo. xii.

⁶⁹ McCann, Silverstein (1993). *Social Movements and the American State*. 133.

⁷⁰ Friedman (1969) nav. delo.

⁷¹ Glej denimo Merry (1988) *Legal pluralism*. 897; in Fuller (1994) *Legal anthropology, legal pluralism, and legal thought*. 9.

3 PRAVO KOT DEJAVNIK DRUŽBENIH SPREMEMB

Do spoznanja, da sta pravo in družba tesno povezana pojava, ki vplivata drug na drugega, seveda ni prišlo šele v okviru novih družbenih gibanj. Da je pravo pojav, brez katerega družba ne more obstajati, navsezadnje izraža že znameniti rek: *Ubi societas, ibi ius* – kjer je družba, tam je pravo. To ob ugotovitvi, da je dinamika inherentna samemu pojmu družbe, odpira številne razprave o odnosu med pravom in družbenimi spremembami ter polemike o tem, ali naj pravo vodi družbo in narekuje družbene spremembe ali pa morda vloga prava ni nič več kot zgolj previdno slediti spremembam v družbi. Kljub takšnim in drugačnim pogledom v teoretičnem diskurzu pa je v dejanskosti danes bolj ali manj jasno, da sta pravo in družba drug od drugega eksistenčno odvisna; družbene spremembe lahko vodijo do sprememb v pravu in pravo utegne – načrtno ali nenačrtno – spreminjati družbo. Vse navedeno torej implicira, da pravo ne le sledi družbeni dinamiki, temveč je zmožno to tudi narekovati. Pa vendarle nas to še ne pripelje do zaključka, da pravo tudi »sme« biti uporabljeno kot sredstvo za doseganje družbenih sprememb.

3.1 Pogledi na razmerje med pravom in družbenimi spremembami

Pozoren bralec bi v zgoraj zapisanem uvodu hitro zaznal prepletanje dveh bistveno različnih vprašanj: na eni strani je normativno vprašanje, ali »naj bi« pravo oziroma sodišča delovala kot sredstvo za spreminjanje družbe; na drugi pa je precej drugačno vprašanje, ali pravo v dejanskosti »je« instrument, prek katerega se v družbi na nek način vpeljujejo spremembe. Čeprav se obe ravni razmišljanja kažeta kot pomembni, pa se v zasledovanju osrednje ideje tega magistrskega diplomskega dela v občutno večjem delu osredotočamo na raven tistega, kar je – predvsem razumevanju obsega, v katerem pravo lahko deluje kot dejavnik družbenih sprememb, in pogojev, pod katerimi do sprememb v dejanskosti prihaja.

Pregled vseeno začnemo z najstvenim delom – kot temeljni okvir za razprave o odnosu med pravom in družbenimi spremembami sta tu uporabljena nasprotujoča si pristopa angleškega utilitarista Jeremyja Benthama in nemškega utemeljitelja zgodovinske šole prava Friedricha Karla von Savignya. Po gledanju prvega se mora pravo kar najhitreje odzvati na nove družbene potrebe in odvijajoče se premike v družbi ter prek pravnih reform ustrezno nasloviti novonastalo družbeno problematiko. Ob tem kot ključno izpostavlja vlogo prava v narekovanju družbenih sprememb, potrebnih za prilagoditev družbe spremenjenim družbenim potrebam.

Bentham torej niti ne zanika družbenih vzrokov pravnih sprememb, a poudarja, da (naj) družbene spremembe sledijo spremembam v pravu.⁷²

Alternativen pogled na odnos med pravom in družbenimi spremembami predstavi Savigny, ki je nasprotoval ideji kodifikacije prava in obsodil obsežne pravne reforme, ki jih je prinesla francoska revolucija. Trdi, da pravo ni proizvod uma, temveč narodnega duha (nem. *Volksgeist*), in ob tem poudarja, da so zgolj in samo ljudski običaji tisti, ki lahko tvorijo temelj pravnih sprememb.⁷³ Savigny torej ostro nasprotuje usmerjanju družbe prek pravnih sprememb, pri tem pa izhaja iz ideje, da naloga zakonodajalca ni nič več kot le formuliranje in ustrezno artikuliranje že obstoječega običajnega prava, ki se je v določeni družbi že dokončno izoblikovalo.⁷⁴ Da naj pravo izraža družbeno dinamiko in ne nasprotno, v svoji doktrini uči tudi Léon Duguit, pod vplivom katerega svoje znanstveno delovanje na podobnih temeljih nato gradi eden začetnikov sociologije prava Georges Gurvitch.⁷⁵

Podobno tudi v sodobni literaturi naletimo na zelo nasprotujoče si poglede na vzročno-posledično povezavo med pravom in družbenimi spremembami ter s tem povezane razprave o smotru prava. Na eni strani je skrajnost, po kateri je pravo odvisna spremenljivka, pogojena z vsakokratnimi običaji in nazori v družbi, pravne spremembe pa zgolj sledijo predhodnim spremembam v družbi;⁷⁶ pravo torej rešuje novonastale družbene konflikte in stabilizira odnose v družbi. Temu diametralno nasprotno pa je gledanje tistih, ki v pravu vidijo instrument družbenega inženiringa (angl. *social engineering*).⁷⁷ Med obe skrajnosti lahko uvrstimo veliko večino avtorjev, ki pravo pojmujejo kot družbeni prerekvizit in prepoznavajo, da je pravo (in sodišča) zmožno odločilno vplivati na družbo in povzročati spremembe v družbenem sistemu, obenem pa opozarjajo na bolj ali manj trdno določene meje, ki jih določa temeljno načelo pravne varnosti oziroma vladavine prava (angl. *rule of law*).⁷⁸

3.2 Pravo kot instrument za doseganje družbenih sprememb

Bolj ali manj je vsem jasno, da so posamezni pravni predpisi običajno namenjeni kot sredstvo za zasledovanje določenih pogosto večplastnih ciljev, ki so spodbudili pravno urejanje

---

⁷² Hayden (2019) *Society and Law*. 203-04.

⁷³ Glej Savigny (2002) *Of the Vocation of Our Age for Legislation and Jurisprudence*. 96.

⁷⁴ Hayden (2019) nav. delo. 203-04.

⁷⁵ Igljčar, Štajnpihler Božič (2018) nav. delo. 151.

⁷⁶ Glej denimo Savigny (2002) nav. delo.

⁷⁷ Glej denimo Pound (1942) *Social control through law*; in Gureyev, Sedugin (1977) *Legislation in the USSR*.

⁷⁸ Tamanaha (2006) *Law as a Means to an End: Threat to the Rule of Law*.

določenega problema.⁷⁹ Prav tako bi težko kdor koli oporekal temu, da ima svoj namen tudi vsaka pogodba, sklenjena med pravnimi subjekti, sestavljena oporoka ali druga pravno relevantna izjava volje, izražena v vsakdanjem življenju, podobno kot tudi vsak sodni postopek pred sodiščem sprožimo z mislijo na takšen ali drugačen rezultat, ki ga želimo v končni fazi doseči. Kot nakazano, pa je bistveno več nesoglasij v zgodovini pravne misli povzročalo vprašanje, ali enako drži tudi za pravo kot sistem – ali lahko tudi pravo v smislu skupka pravnih norm, institucij in postopkov dojemamo kot instrument za doseganje vnaprej določenih končnih ciljev.

3.2.1 Instrumentalen pogled na pravo

Gre za idejo, ki se v tuji literaturi označuje kot instrumentalen pogled (angl. *instrumental view*) na pravo.⁸⁰ Ta se v prehodu iz 19. v 20. stoletje razvije kot antipod pretiranemu pravnemu formalizmu in odraža spreminjajoče se pravno mišljenje v smeri, ki je najbolj do izraza prišla v teoretičnih razpravah predstavnikov ameriškega pravnega realizma. Instrumentalno vlogo prava močno poudari Roscoe Pound: »Pravo je sredstvo in ne cilj«⁸¹ in doda, da je treba »pravo presojati po rezultatih, ki jih doseže, ne po lepotah njegove notranje strukture.«⁸² Podobne nazore prevzame Karl Llewellyn, ko zapiše, da »ljudje preprostih idealov« vidijo pravila in pravo zgolj in samo kot sredstva za doseg ciljev in da ima pravo zanje pomen le kolikor je sredstvo za doseg ciljev.⁸³

Če je torej še globoko v moderni dobi veljalo, da pravo ni poljubna človekova stvaritev, temveč je njegova vsebina nekaj objektivno danega, poslanstvo pravnikov pa ni nič več kot zgolj odkrivanje prava; in če je še do pred časom prevladovalo formalistično-pozitivistično prepričanje, da ima pravna dejavnost strogo določene (pravne) meje v normativnih ubeseditvah, ki pravnikom ne dovoljujejo uveljavljanja lastne volje in s tem v samem temelju onemogočajo kakršno koli pravno instrumentalnost; pa ameriški avtor Brian Tamanaha trdi, da je danes, vsaj v ameriškem pravnem prostoru, prevladujoč pogled, ki na pravo gleda kot na »prazno plovilo«,

---

⁷⁹ Kot zapiše Holmes, je pravo »bolj razumsko in bolj civilizirano, kadar vsako pravilo, ki ga vsebuje, artikulirano in jasno napotuje na namen, kateremu služi, in kadar so navedeni ali znani tudi vzgibi, ki so privedli do želje po uresničevanju teh namenov.« (Holmes (1897) *The Path of the Law*. 11.

⁸⁰ Tamanaha (2006) nav. delo.

⁸¹ Pound. V: Kaufmann (2013) *Uvod v filozofijo prava*. 249.

⁸² Pound (1908) *Mechanical Jurisprudence*. 605.

⁸³ Llewellyn (2008) *Jurisprudence: Realism in Theory and Practice*. 43.

ki omogoča, da ga po želji zapolnimo ter upravljamo in uporabljamo pri zasledovanju načrtanih ciljev.⁸⁴

Ob tem je pomembno pristaviti, da tako imenovana instrumentalna koncepcija prava kot sredstva, ki zasleduje bolj ali manj določene cilje, nikakor ni prišla šele z deli pravnih realistov. Pravzaprav ravno tak pristop k pravu predstavlja temelj celotne pravnofilozofske misli, ki jo v okviru utilitarizma razvija zgoraj omenjeni Bentham. Rudolf von Jhering je svoje delo naslovil kar *Der Zweck in Recht – Cilj v pravu* – ter v njem poudaril, da »pravo ni najbolj vrhovna stvar na svetu, ni samo sebi namen, temveč je zgolj sredstvo za doseg cilja, pri čemer je končni cilj obstoj družbe,«⁸⁵ ne nazadnje je tudi Hans Kelsen v svoji *Splošni teoriji prava in države* zapisal, da je pravo »posebno družbeno sredstvo in ne cilj.«⁸⁶ Seveda ne gre kar vsakega izmed zgoraj navedenih avtorjev zaradi takšnih in podobnih mnenj označevati za zagovornika pravnega instrumentalizma.⁸⁷ Zato se vsaj na intuitivni ravni zdi, da izhodiščno podana opredelitev instrumentalnega pristopa k pravu – da pojmuje pravo kot instrument za doseganje raznoraznih smotrov – morda ni popolna in bi jo bilo treba ustrezno zožiti.

Tamanaha poskuša k razumevanju instrumentalnega pogleda na pravo in njegovem razločevanju od »neinstrumentalnega« prispevati z naslednjimi primeri:

»Odvetnik, ki na pravo gleda izključno instrumentalno, uporablja pravna pravila in postopke, da bi dosegel končno odločitev, ki ustreza ciljem njegove stranke; odvetnik z neinstrumentalnim pogledom sledi zavezujoči naravi pravnih predpisov in si prizadeva za ohranitev integritete prava. ... Sodnik instrumentalist manipulira z veljavnimi pravnimi pravili, da bi dosegel željen cilj; sodnik, ki ni instrumentalen, ne glede na končni rezultat sledi veljavnim pravnim pravilom. ... Zakonodajalec z instrumentalnim pogledom podpre zakon, ki pripomore k ponovni izvolitvi (osebni cilj), uveljavitvi lastnega ideološkega stališča (politični cilj) ali služi v korist javnemu dobremu (družbeni cilj); zakonodajalec z neinstrumentalnim pogledom za pravo skuša razglasiti najbolj imanentne norme skupnosti ali naravna načela ...«⁸⁸

---

⁸⁴ Tamanaha (2006) nav. delo. 1.

⁸⁵ Jhering (1999) *Law as a means to an end*.

⁸⁶ Kelsen (1949) *General Theory of Law and State*. 20.

⁸⁷ Na to opozarja Leslie Green, ko navaja, da je treba razločevati med instrumentalnim pogledom na pravo in instrumentalno tezo. (2009) *Law as a Means*. 7.

⁸⁸ Tamanaha (2006) nav. delo. 7.

Tamanaha ob tem opozarja, da zapisano ne implicira, da ima pravo lahko le in zgolj instrumentalno vrednost oziroma da moramo, če želimo pravo pripisati tudi neinstrumentalen pomen, v celoti zanikati njegovo instrumentalno vlogo, in obratno.⁸⁹ Iz takšnega razumevanja na nek način izhaja tudi McCann, ko v svojih delih predstavi alternativen pogled na pravo kot dejavnik družbenih sprememb – že omenjeni konstitutiven pogled.⁹⁰

3.2.2 Konstitutiven pogled na pravo

McCann pojasnjuje, da instrumentalen pristop pravo obravnava kot samostojno, razpoznavno »orodje« za utilitaristične namene uresničevanja interesov oziroma spreminjanja institucionalnih razmerij in praks.⁹¹ Nasprotno je izhodišče za konstitutiven pogled na pravo gledanje, da prava ni mogoče osamiti in obravnavati ločeno od pravnih subjektov, temveč je treba vlogo prava presojeti ob hkratnem zavedanju pomena pravnih norm za oblikovanje (pravne) kulture kot skupka vrednostnih predstav, idej, pričakovanj, vrednotenj v določeni družbi.⁹² Tak pristop k pravi predpostavlja povezovanje pravnih teorij s kulturnimi študijami in narekuje preučevanje, kako se srečevanje s pravom tako v pravnih institucijah kot tudi v vsakdanjem življenju nato odraža v pravni zavesti oziroma pravni kulturi v določeni družbi.

Če k razumevanju prava pristopimo v tem, širšem kulturnem smislu, je povezava med pravom in družbo oziroma družbenimi spremembami še toliko očitnejša, zaradi česar bomo konstitutiven pristop k pravi boljše raziskali v nadaljevanju.⁹³ Na tem mestu velja pristaviti še, da tak pogled na pravo pravzaprav ne zanika instrumentalnega vidika prava niti ne dvomi o njegovi pomembnosti, ampak v jedro preučevanja namesto prava kot instrumenta postavlja kulturne vidike prava in posledice, ki izvirajo iz sprememb v posameznikovem dojetanju pravnih pomenov.⁹⁴

3.3 Družbena sprememba kot eden izmed smotrov prava

Nemalokrat rečemo, da je pravo vedno korak za dejanskostjo; kot dober primer lahko uporabimo izum avtomobila, s katerim so zakoni, ki so bili pred tem zasnovani za regulacijo konjskih vpreg, postali popolnoma neustrezni. V takšnem primeru se mora pravo prilagoditi

---

⁸⁹ Ibid. Glej tudi Green (2009) nav. delo.

⁹⁰ McCann (2006) nav. delo; McCann (1996) *Casual Versus Constitutive Explanations*.

⁹¹ McCann (2009) *Litigation and Legal Mobilization*. 526.

⁹² Glej Iglčar, Štajnpihler Božič (2018) nav. delo 437-56.

⁹³ Čeprav bi morda zgolj iz naslova tega magistrskega diplomskega dela izhajalo, da bomo k preučevanju prava pristopili izključno z instrumentalnega vidika, pa se v nadaljevanju nikakor ne omejujem le na instrumentalne dimenzije prava, temveč poskušam k problematiki pristopiti karseda celovito.

⁹⁴ Ewick, Silbey (1998) *The Common Place of Law: Stories from Everyday Life*.

spremenjenim družbenim razmeram. Kaj pa nasprotno? Klasična marksistična teorija je takšno možnost zanimala; kot omenjeno, je na podoben način razmišljal Savigny, ki je pravo pojmoval kot »sistem, ki se organsko razvija.«⁹⁵ Obenem je realnost vedno znova pokazala, da je takšna kavzalna zveza daleč od nemogočega, kar je v teoriji spodbudilo osnovno razločevanje med dvema funkcijama prava – stabilizacijsko in inovacijsko.

3.3.1 Stabilizacijska funkcija prava

Če se zazremo v začetke civilizacije, ugotovimo, da je v primitivnih družbah pravo služilo preprostemu namenu – ohranjanju *reda* in *miru*. Pravo je bilo pojmovano kot skupek pravil, po katerih bi se spori razreševali miroljubno, s čimer so skušali omejevati maščevanje med posameznimi člani skupnosti in preprečevati zasebne vojne.⁹⁶ Že v pravni filozofiji antične Grčije in rimskem pravu je bila takšna predstava delno presežena; vlogo države in prava so namreč videli v preprečevanju trenj med posamezniki in harmoničnemu vzdrževanju obstoječega družbenega reda (*status quo*).⁹⁷ Ne glede na ves razvoj pravne misli in družbenega življenja, ki je sledil v naslednjih stoletjih, prav navedeni pojmovanji smotra prava pravzaprav še danes sestavljata bistvo tako imenovane *stabilizacijske funkcije* prava – izrazom, s katerim sodobna teorija označuje tisto družbeno funkcijo prava, ki opredeljuje pravni sistem kot sredstvo za razreševanje konfliktov oziroma sredstvo družbenega nadzora. V tej vlogi pravni sistem zagotavlja določeno uravnoteženost in miren potek družbenih procesov, s tem pa zasleduje čim večjo družbeno integracijo in stabilnost.⁹⁸

Delovanje prava v okviru njegove stabilizacijske funkcije družbene integracije je torej dvojno: relativno enostavno je razumeti, da je pravo *instrument za reševanje sporov*. Vsakdanje družbeno življenje je polno različnih oziroma nasprotujočih si interesov, nesoglasij, napetosti, zamer in konfliktov, ki naposled lahko eskalirajo v bolj ali manj resne spore med družbenimi akterji. V teh okoliščinah je vloga prava po eni strani, da z urejanjem vseh vidikov družbenega življenja takšne konflikte v družbi preprečuje, še preden bi do njih prišlo, hkrati pa pravne norme vsebujejo tudi mehanizme, ki določajo poti in postopke za mirno reševanje že nastalih konfliktov in ponovno vzpostavitev ravnotežja v družbi.⁹⁹ Kaj pa opisuje vloga *prava kot instrumenta družbenega nadzora*? Z družbenim nadzorom označujemo množico mehanizmov,

---

⁹⁵ Pavčnik (2013) *Argumentacija v pravu*.

⁹⁶ Pound (1914), *Law and Liberty*.

⁹⁷ Ibid. Tak smoter prava ne nazadnje na nek način odraža znamenita rimska maksima »drugega ne žaliti in dati vsakomur svoje.«

⁹⁸ Igljčar, Štajnpihler Božič (2018) nav. delo. 460.

⁹⁹ Glej Roach Anleu (2010) *Law and Social Change*. 108–37.

postopkov in sredstev v obliki sankcij, katerih cilj je, da družba doseže in vzdržuje konformno vedenje in ravnanje vseh posameznikov. Izvajanje družbenega nadzora poteka tako v okviru upravnih organov, ki nadzorujejo, ali ljudje v družbenih odnosih ravnaajo skladno s pravnimi normami, oziroma sankcionirajo tiste, ki pravne norme kršijo, kot tudi v okviru pravosodnih institucij, ki se aktivirajo predvsem ob posamičnih kršitvah pravnih norm in ob sporih, do katerih pride med pravnimi subjekti.¹⁰⁰

3.3.2 Inovacijska funkcija prava

Če bi kratek vpogled v razvoj ideje o smotru prava nato nadaljevali, kjer smo ostali, bi porabili bistveno (pre)več časa in prostora, preden bi prišli do zasuka v pravni misli v smeri razmišljanja o družbeni spremembi kot jasno izraženem smotru prava in inovaciji kot eni izmed družbenih funkcij pravnega sistema.¹⁰¹ Kot ugotavljata Albin Igličar in Tilen Štajnpihler Božič, je inovacijska funkcija prava posebej poudarjena po izvedeni socialni revoluciji, ko si novi vladajoči sloji tudi s pomočjo prava utrjujejo politično oblast in ekonomsko moč.¹⁰² To na primeru sovjetske države in tranzicije iz kapitalizma v socializem pojasnjujeta Petr Gureyev in Petr Sedugin, ko zapišeta, da se je tedanja oblast za »usmerjanje družbe, vzpostavitev zelenih socialnoekonomskih politik, odpravo sleherne oblike izkoriščanja ter gradnjo socializma« pogosto posluževala prav pravnih reform.¹⁰³ Ta primer pa še zdaleč ni osamljen; težnja po uporabi prava z namenom doseganja občutnejših sprememb v družbi se lepo odraža v vseh bolj ali manj uspešnih poskusih nacionalizacije, kolektivizacije, uvedbe socialnih politik ter odprave socialnih neenakosti v režimih vzhodnoevropskih držav, nacistične Nemčije in tudi Jugoslavije.¹⁰⁴ Vse prej kot redki so primeri družbenega usmerjanja s pomočjo prava na Kitajskem, kjer so s pravnimi reformami denimo uspešno zamejili rast prebivalstva, kar jim je posledično omogočilo, da so v naslednjih desetletjih več sredstev namenili gospodarskemu razvoju in modernizaciji.¹⁰⁵

Številne odmevne realizacije obravnavanega koncepta v stvarnosti so se kaj hitro začele odražati tudi v pravni misli, k čemer je svoje prav gotovo dodalo tudi vse večje zanimanje

---

¹⁰⁰ Igličar, Štajnpihler Božič (2018) nav. delo. 334, 353.

¹⁰¹ Vendar pa na tem mestu velja pristaviti, da odsotnost razmišljanja o tako imenovani inovacijski funkciji prava nikakor ne pomeni, da pravo do tedaj v dejanskosti ni bilo (bolj ali manj zavestno) uporabljano kot sredstvo za doseganje sprememb v družbi. Robert Nisbet denimo navaja primer Rima in ugotavlja, da do konverzije iz republike v imperij ne bi prišlo brez izrecnega pravnega dekreta, podprtega z doktrino imperialne suverenosti Nisbet. V: Vago (2009) *Law and Society*. 337.

¹⁰² Igličar, Štajnpihler Božič (2018) nav. delo. 460.

¹⁰³ Gureyev, Sedugin (1977) nav. delo. 12.

¹⁰⁴ Eorsi, Harmanthy (1971) *Law and Economic Reform in Socialist Countries*.

¹⁰⁵ Vago (2009) nav. delo. 337.

ameriških pravnih realistov za sociologijo prava. David Trubek tako ugotavlja, da je bilo med pravniki in pravnimi teoretiki poznih petdesetih in zgodnjih šestdesetih letih 20. stoletja vseprisotno prepričanje, da je pravo močan instrument spreminjanja družbe in bi moral biti kot tak tudi uporabljen. To obdobje nekoliko kritično označi kar za »imperialno dobo« prava ter se nadalje ponorčuje iz tedanjih v svoj vpliv in svoje poslanstvo zaverovanih pravnikov, ko cinično zapiše: »če je bilo nekje na svetu kar koli narobe, je bil jurist imperialne dobe pripravljen to popraviti.«¹⁰⁶

Vendar pa navedeni zgodovinski primeri nedvomno pričajo o tem, da je pravo kot instrument za doseganje družbenih sprememb očitno vseeno veliko več kot zgolj teoretični konstrukt; ne le, da je pravo v realnosti zmožno izzvati občutnejše družbene premike, temveč gre dejansko za široko uporabljeno strategijo usmerjanja številnih vidikov družbenega življenja. Steven Vago denimo izpostavlja, da poskusi doseganja družbenih sprememb s pomočjo prava med drugim prežemajo področja izobraževanja, odpravljanja vseh oblik diskriminacije, stanovanjske problematike, transporta, izkoriščanja energetskih virov, varstva okolja in preprečevanja kriminala.¹⁰⁷

3.4 Ravni delovanja prava na družbene spremembe

Ne glede na različna razumevanja pravnega najstva se po vsem navedenem vseeno zdi, da je pot do družbenih sprememb prek prava družbena stvarnost, če že ne, kot zapiše Friedman, »osnovna značilnost sodobnega sveta.«¹⁰⁸ Vendar pa seveda ne gre kar vseh družbenih sprememb, ki neposredno sledijo pravnim spremembam ter se morda skladajo z zastavljenimi cilji sprejetih pravnih ukrepov, enostavno pripisovati delovanju prava. Zaradi kompleksnosti družbenega življenja gre pri premikih v družbi vselej za kompleksen splet številnih dejavnikov, ki se medsebojno povezujejo in dopolnjujejo ter šele s skupnim delovanjem poganjajo proces sprememb.¹⁰⁹ Prav zaradi kompleksne prepletenosti vrste družbenih dejavnikov pa moramo tudi pri samem delovanju prava kot instrumenta za doseganje družbenih sprememb razločevati med različnimi pojavnimi oblikami obravnavanega kavzalnega razmerja.

Iz dosedanjih opisov in zgoraj ponujenih ponazoritev, s katerimi smo želeli predvsem poudariti inovacijsko funkcijo prava v kontekstu utrjevanja politične oblasti in ekonomske moči ob

---

¹⁰⁶ Trubek (1990) *Back to the Future*. 21.

¹⁰⁷ Vago (2009) nav. delo. 338.

¹⁰⁸ Friedman (1975) *The Legal System: A Social Science Perspective*. 276.

¹⁰⁹ Klanjšek (2007) nav. delo. 44.

tranzicijah, bi lahko kdo zmotno sklepal, da pravo na družbene spremembe deluje le prek zakonodajnega aparata ter da so nosilci družbenih sprememb v tem kontekstu pretežno vladajoči sloji. Pa vendarle bi bilo vsakomur že po zelo površinskem pregledu literature v trenutku jasno, da med avtorji bistveno več zanimanja in pozornosti vzbuja povsem drug vidik prava – uporaba sodnega postopka kot strategije za doseganje sistemskih oziroma družbenih sprememb ali tako imenovano strateško pravdanje (angl. *strategic litigation*). Navedenima prevladujočima paradigmatiskima okviroma pa nekateri dodajajo še tretjega, ki svoj koncept delovanja prava na družbene spremembe gradijo okrog pravne kulture, pravne zavesti in pravne mobilizacije v družbi.

3.4.1 Pozitivno pravo in družbene spremembe

Po prepričanju nekaterih avtorjev do poglobitvega delovanja prava na družbene spremembe – načrtnega ali nenačrtnega – prihaja v sferi zakonodajnega urejanja družbenih razmerij.¹¹⁰ Gre za spoznanje, ki izhaja iz dejstva, da so normativni pravni akti (ustava, zakoni, uredbe ...) v sodobnih družbah najočitnejši nosilci pravnih sprememb, ter razmišljanja, da se vpeljane spremembe na normativni ravni zaradi zavezujoče narave pravnih norm praviloma naposled vsaj na nek način odražajo tudi v spremembah v družbi.

Kot smo že ugotovili, se je zakonodaja v številnih primerih že izkazala za učinkovito sredstvo družbenega usmerjanja v rokah vladajočih slojev, ki na ta način udeležujejo svojo politično agendo ter utrjujejo politično oblast in ekonomsko moč. V tem kontekstu gre torej za primere, ko so družbene spremembe zasnovane ali celo začete s strani političnih elit – torej »od zgoraj«. Po drugi strani družbene spremembe lahko temeljijo na sprožanju »od spodaj«, ko spreminjevalni proces spodbudijo družbene zahteve po spremembah.¹¹¹ Takšne zahteve pa se v sodobnih družbah pogosto manifestirajo prav skozi delovanje različnih družbenih gibanj, ki učinkovito sredstvo za doseganje družbenih sprememb nemalokrat vidijo prav v pravu.¹¹² Seveda je v dejanskosti opisana dihotomija zelo omiljena in pogosto zabrisana, kot opozarja Fink Hafnerjeva, pa je učinkovita preobrazba družbenih razmerij v domala vseh primerih mogoča le, kadar se spreminjevalne težnje »od zgoraj« in »od spodaj« združijo.¹¹³

Vsekakor pa ob tem ne gre prezreti že izhodiščno omenjenega dejstva, da sprejem normativnih ukrepov sam po sebi še ne pomeni družbene spremembe – da bi govorili o družbeni spremembi,

---

¹¹⁰ Glej denimo Friedman (1975) nav. delo. 276.

¹¹¹ Fink Hafner (1992) nav. delo. 12.

¹¹² Glej tudi četrto poglavje.

¹¹³ Ibid.

se mora pravna sprememba odraziti v dejanski spremembi vzorcev razmišljanja oziroma odnosov v družbi. Uporaba prava kot instrumenta za doseganje družbenih sprememb tako nujno predpostavlja vsaj določeno podporo s strani družbe.¹¹⁴ Edwin Schur to »sistematično neučinkovitost« zakona ob odsotnosti ustrezne podpore lepo ponazori na primeru »popolnoma izjalovljenih« poskusov prenosa uzakonjenih zahtev po moralnosti in etičnosti v dejanskost.¹¹⁵ Zakonodajalec, ki nima v mislih družbene pogojenosti prava, tako tvega, da pravne norme ostanejo neučinkovite.¹¹⁶ Z navedenim se strinja tudi Dror, ki meni, da je rešitev v ciljno usmerjenem pristopu k pripravi normativnih sprememb, ki sledi predhodno začrtani politiki (angl. *policy-oriented approach*). Ta po njegovo temelji na dveh temeljnih ugotovitvah: 1. kot le eden izmed številnih instrumentov družbene politike (angl. *policy instrument*) je zakonodaja del veliko širšega konteksta, kar nujno narekuje medsebojno povezovanje in usklajevanje vseh za želeno družbeno spremembo relevantnih dejavnikov; in 2. do najboljše kombinacije vseh instrumentov družbene politike nas pripelje šele poglobljena analiza politike (angl. *policy analysis*), ki se nato uporabi kot usmeritev za vsa nadaljnja usklajevanja.¹¹⁷

Povedano drugače, če sprememba v normativni sferi ne bo temeljila na celoviti analizi družbenih dejavnikov ali pa morda ne bo ustrezno podkrepljena z ukrepi v nekaterih drugih za družbeno spremembo relevantnih sferah, obstaja velika možnost nedoslednega izvrševanja novih pravnih norm. Še več, slabo premišljena pravna sprememba lahko izzove tudi številne nepričakovane in neželene družbene spremembe. Slednje lepo ilustrira ne najbolj posrečen eksperiment prohibicije v ZDA – ta je resda v določeni meri zmanjšal uživanje alkohola ter prinesel nekatere pozitivne posledice za enakopravnost ras in pravice žensk, a obenem še v bistveno večjih razsežnostih spodbudil porast organiziranega kriminala.¹¹⁸

Ob zaključku velja opozoriti na še en ključen vidik opisanega razmerja med zakonodajo in družbeno dinamiko, ki se v družbeni realnosti pravzaprav največkrat kaže kot odločilen. Namreč, v sodobnih družbah proces sprejemanja oziroma spreminjanja zakonodaje poteka v predstavniskem telesu, zaradi česar neizogibno združuje elemente tako pravne kot tudi politične sfere. Ko razmišljamo o spremembah v zakonodaji, moramo imeti vselej pred očmi, da gre za procese, ki jih močno zaznamuje prav politični »boj, v katerem dolgoročno gledano, zmagujejo

---

¹¹⁴ Vago (2009) nav. delo. 352.

¹¹⁵ Schur (1968) *Law and Society: A Sociological View*. 132.

¹¹⁶ Gre za tako imenovan »normativni idealizem«, ki spremembe norm zamenjuje z dejanskimi spremembami v družbi. Glej Igljčar, Štajnpihler Božič (2018) nav. delo. 465, 470.

¹¹⁷ Dror (1970) *Law as a Tool of Directed Social Change*. 557.

¹¹⁸ Menell (1969) *Prohibition: A Sociological View*.

ekonomsko in politično vladajoči družbeni cilji.«¹¹⁹ V tem razdelku zastavljen koncept delovanja zakonodaje na družbene spremembe zato nujno predpostavlja, da za družbene spremembe obstoji tudi zadostna politična volja. Prav ta pa pogosto predstavlja največjo oviro za uporabo opisanega koncepta v dejanskosti.

3.4.2 Sodni postopek in družbene spremembe

Če je bilo v zgornjem razdelku govora o delovanju prava na družbo, ki zaradi narave odločanja v predstavniških telesih na nek način nujno predpostavlja obstoj politične volje in legitimnost praviloma črpa iz določene stopnje splošnega soglasja v družbi, pa v nadaljevanju predstavljeni pristop predstavlja očiten odmik od tovrstnega modela. Delovanje sodišč se namreč od delovanja zakonodajnih teles ključno razlikuje, saj ta ugled in svojo legitimnost črpajo iz povsem nepolitične sfere, zlasti iz dejstva neodvisnosti, nepristranskosti in strokovnosti delovanja.

Osnovna družbena funkcija sodstva je reševanje družbenih sporov med pravnimi subjekti. Pa vendarle razrešitev spora enega posameznika utegne vplivati »na tisoče drugih oseb v primerljivih položajih ali pa vsaj javno opozoriti na določen primer v veljavni pravni ureditvi, kar bo morda vodilo v prenovo te ureditve.«¹²⁰ Navedeno se ne nazadnje seveda lahko na nek način odrazi tudi v določeni spremembi vzorcev razmišljanja ali vedenja oziroma v spremenjeni organizacijski strukturi družbe – tj. družbeni spremembi. Čeprav ni izključeno, da do tovrstnega procesa spreminjanja družbe pride povsem naključno in spontano, pa so za nadaljnje preučevanje bistveno zanimivejši tisti primeri, ko posameznik ali skupina posameznikov (pogosto nevladna organizacija) sodni postopek že v izhodišču sproži s posebnim namenom spodbuditi določeno družbeno spremembo – gre za pristop, za katerega se je v zadnjih letih uveljavil izraz »strateško pravdanje« (angl. *strategic litigation*).¹²¹

Ideja, da so sodne institucije učinkovito okolje za sprožanje družbenih sprememb tudi na tistih področjih, kjer je politična volja iz različnih razlogov tradicionalno šibka, je postala še posebej razširjena po dogodkih, ki so v petdesetih letih prejšnjega stoletja v ZDA spremljali odločanje v zadevi *Brown v. Board of Education* pred Vrhovnim sodiščem ZDA. Odločitev, s katero je sodišče leta 1954 soglasno odločilo, da je rasna segregacija v ameriških javnih šolah, ki temelji na doktrini »ločeni, ampak enaki« (angl. *separate but equal*), protiustavna, je sprožila ključen

¹¹⁹ Igličar, Štajnpihler Božič (2018) nav. delo. 237.

¹²⁰ Accetto (2017) *Pritrdilno ločeno mnenje k sklepu št. U-I-93/15*.

¹²¹ V literaturi se mestoma uporablja tudi soroden izraz »pravdanje v družbenem interesu« (angl. *public interest litigation*).

trenutek v razpravi o enakih možnostih in družbeni neenakosti ter vodila do občutnih družbenih sprememb, če ne kar v revolucijo. Tako se je odkrila povsem nova možnost doseganja družbenih sprememb prek uporabe prava – v okviru od politike neodvisnega sodstva, ki je zavezano odločati v skladu s pravnimi normami, ne glede na politične posledice končne odločitve, torej tudi na področjih in glede vprašanj, kjer v politični sferi ni pripravljenosti ukrepati oziroma celo v nasprotju s prevladujočim političnim mnenjem.¹²²

V naslednjih letih se je zlasti v ZDA močno razširilo prepričanje, da so sodišča zmožna doseči bistveno več, kot zgolj za zaprtimi vrati presoјati ter izpostavljati nezakonnosti in protistavnosti (ne)sprejetih političnih ukrepov, nato pa odpravo krivic ponovno prepustiti političnim institucijam.¹²³ Številna družbena gibanja, ki v politični sferi nikakor niso uspela uresničiti svojih skupnih ciljev, so svojo pozornost usmerila v sodne postopke – tako je v drugi polovici 20. stoletja prišlo do mnogih odmevnih (in kontroverznih) sodnih odločitev v korist deprivilegiranih skupin posameznikov: *Mapp v. Ohio*¹²⁴, *Gideon v. Wainwright*¹²⁵, *Miranda v. Arizona*¹²⁶, *Loving v. Virginia*¹²⁷, *Reed v. Reed*¹²⁸, *Roe v. Wade*¹²⁹ itn.

Tako kot je imela vsaka izmed navedenih odločitev številne nasprotnike, ima še danes kritike tudi sam koncept strateškega pravdanja.¹³⁰ Bolj ključno pa se zdi opozoriti na nekatere bistvene omejitve takšne ideje. Takoj velja poudariti, da zgolj z ugotovitvijo, da je pod vplivom liberalizma v delovanju ameriških sodišč prišlo do določenega občutnega zasuka, in s podkrepitvijo te trditve s posameznimi primeri, ki kažejo na spremembe v pravni sferi, še ne odgovarjamo na vprašanje, ali je posledično prišlo do večjih sprememb v družbi, ki bi jih lahko pripisali prav temu delovanju sodišč. Na tem mestu ne moremo mimo razprave, ki sta jo sprožila Michael McCann in Gerald Rosenberg o dejanski učinkovitosti uporabe sodnega postopka kot instrumenta družbenih sprememb (angl. *McCann-Rosenberg debate*). Medtem ko je McCann prepoznal številne pozitivne vplive sodnega postopka in mobilizacije prava s strani družbenih gibanj na spremembe v družbi,¹³¹ pa je Rosenberg na podlagi obširnih empiričnih ugotovitev (na področjih rasne segregacije, sistemske diskriminacije žensk in istospolnih oseb, okoljske

---

¹²² Glej Rosenberg (2008) nav. delo.

¹²³ Ibid. 2.

¹²⁴ 367 U.S. 643 (1961).

¹²⁵ 372 U.S. 335 (1963).

¹²⁶ 384 U.S. 436 (1966).

¹²⁷ 388 U.S. 1 (1967).

¹²⁸ 404 U.S. 71 (1971).

¹²⁹ 410 U.S. 113 (1973).

¹³⁰ Glej denimo Glazer (1975) *Towards an Imperial Judiciary?*

¹³¹ McCann (2006) nav. delo.

problematike itn.) sklenil, da sodni postopki ne prinesejo večjih in trajnih družbenih sprememb in strateško pravdanje označil kot »prazno upanje« (angl. *hollow hope*).¹³²

Naslednja pomembna omejitev izhaja iz načela delitve oblasti – značilnost sodobnih državnih ureditev je namreč, da sodišča pri opravljanju svoje sodne funkcije ne smejo posegati v zakonodajno funkcijo, ki praviloma pripada neposredno izvoljenemu predstavniškemu telesu. Zato so sodišča pri svojem odločanju vselej omejena s pravnim okvirjem, katerega v bistvenem določajo predvsem ustava in zakoni. Zato večji zasuk v pravni sferi, ki bi lahko imel daljnosežne posledice tudi na družbo, neizogibno predpostavlja, da je zahtevek pred sodiščem podkrepjen ne le z ideološkimi, temveč tudi s prepričljivimi materialno pravnimi argumenti. Dalje, uporaba sodnega postopka za doseganje družbenih sprememb je praviloma dolgotrajna in parcialna. Zahtevki praviloma temeljijo na temeljnih človekovih pravicah in svoboščinah, kar ob hkratnem upoštevanju za strateško pravdanje značilne kontroverznosti vodi do ugotovitve, da imajo posebno vlogo v procesu družbenega spreminjanja hierarhično najvišja nacionalna sodišča (ustavna sodišča) oziroma nadnacionalna sodišča (npr. Evropsko sodišče za človekove pravice), ta pa običajno že za začetek postopka predpostavljajo izčrpanje ostalih pravnih sredstev.

Čeprav je za sprožitev sodnega postopka, ki ga označujemo kot strateško pravdanje, vselej potreben posamičen in konkreten primer, o katerem bo sodišče v postopku odločalo, pa je zanj značilna podpora (tudi finančna) in spodbujanje ter dejansko usmerjanje s strani določenega družbenega gibanja. Strateško pravdanje zato značilno od samega začetka vzporedno podpirajo tudi druge aktivnosti, o katerih smo več zapisali že v okviru opredelitve družbenih gibanj. Tako je denimo primer *Brown v. Board of Education* pomembno zaznamovalo gibanje za državljanske pravice in podpora Nacionalne zveze za napredek temnopoltih (angl. *National Association for the Advancement of Colored People – NAACP*), vzporedno pa so potekali številni protesti in druge dejavnosti aktivistov.¹³³

Prav zaradi vpetosti strateškega pravdanja v širši kontekst z njim povezanega družbenega gibanja pa velja zapisati še, da morebitna neugodna odločitev sodišča obenem ne pomeni nujno neuspeha za družbeno gibanje oziroma za proces zasledovanja sprememb v družbi. McCann in Helena Silverstein denimo trdita, da pravdanje na splošno zagotavlja številne strateške priložnosti za družbene skupine, katerih pomen je celo bistveno večji od same zmage v

---

¹³² Rosenberg (2008) nav. delo. 105-06.

¹³³ Glej denimo Martin (2016) *Brown vs. Board of Education of Topeka*.

konkretnem in posamičnem primeru v sodni dvorani.¹³⁴ Strateško pravdanje neodvisno od dejanske odločitve v zadevi pred sodiščem učinkuje na simbolni ravni in deluje povezovalno, pritegne pozornost javnosti in medijev, kar pripomore tudi k masovni mobilizaciji, spodbuja nastanek novih družbenih gibanj, motivira k nadaljnjim aktivnostim gibanja, ozavešča o problematiki, povzroči politični pritisk itn.¹³⁵ Zaradi vsega povedanega strateško pravdanje, ne glede na končni izid, predstavlja dobro izhodišče za vse nadaljnje dejavnosti družbenega gibanja, obenem pa z vsemi podpornimi dejavnostmi gibanja že tekom postopkov pred sodiščem vpliva na kulturo, zavest, norme ljudi v družbi in na ta način spreminja vzorce vedenja in razmišljanja v družbi, s čimer dejansko že začena proces spreminjanja družbe.

3.4.3 Pravna kultura, pravna zavest, pravni diskurz in družbene spremembe

S tem smo tudi že nakazali tretjo raven uporabe prava kot instrumenta za doseganje družbenih sprememb. Ta izhaja iz razumevanja prava kot konstitutivnega elementa družbenega življenja in pojem prava tesno povezuje s kulturo in pravno zavestjo, ki ključno zaznamujeta, kakšno vsebino posamezniki pripisujejo pravnim pojmom in pojavom. Pravna zavest je rezultat znanja, izkušenj, logike, pravnega besedišča in mišljenja posameznika, zaradi česar gre za izrazito dinamičen fenomen, ki se spreminja in na katerega vplivajo tako zunanji kot notranji dejavniki¹³⁶

Že večkrat omenjeni McCann, ki je v svojih delih podrobno preučeval vlogo »pravne mobilizacije«¹³⁷ (angl. *legal mobilization*) v kontekstih družbenih gibanj, denimo ugotavlja, da čeprav je neposredna učinkovitost strateškega pravdanja zelo omejena, ne gre zanemariti posrednih učinkov, med drugim povzročanja sprememb v pravni zavesti udeleženih akterjev.¹³⁸ Tako družbena gibanja v svoj retoriki pogosto mobilizirajo pravo in svoje zahteve pravno uokvirijo s sklicevanjem na pravo oziroma nekatere temeljne pravice. Na ta način ne mobilizirajo prava le v kontekstu pravnih institucij in pravnih postopkov, temveč tudi v medijskem diskurzu in drugih nastopih v javnosti.¹³⁹ Na ta način spreminjajo splošno razumevanje prava in kulturnih norm v družbi ter vplivajo na pripisovanje pravnih pomenov v vsakdanjih družbenih in pravnih razmerjih s strani posameznih članov družbe. Kar je ključno,

---

¹³⁴ McCann, Silverstein (1993) nav. delo.

¹³⁵ NeJaime (2011) *Winning Through Losing*.

¹³⁶ Rosenberg (1996) *Positivism, Interpretivism, and the Study of Law*.

¹³⁷ Kot podrobneje opredeljujemo v nadaljevanju, je pravo mobilizirano, ko določene interese in želje iz družbenega življenja prenesemo v pravno sfero, pri čemer jih izrazimo v obliki zakonitega zahtevka oziroma uveljavljanja pravno podkrepljene pravice bodisi v okviru pravnih institucij ali pa v pravnem diskurzu.

¹³⁸ McCann (1994) *Rights at Work*. 280–84.

¹³⁹ Albiston, Leachman (2001) *Law as an Instrument of Social Change*. 547.

postopoma se navedeno lahko odrazi tudi v spremembah vzorcev vedenja in razmišljanja v družbenih odnosih in privede do določenih družbenih sprememb. Ta vidik delovanja prava na družbo je v kontekstu (novih) družbenih gibanj izrazito poudarjen ter odpira številne možnosti za nadaljnje preučevanje in razmišljanje, zato mu nekoliko več pozornosti posvečam v četrtem poglavju.

3.5 Prednosti in omejitve uporabe prava v doseganju družbenih sprememb

Če bi bili pri branju dosedanjega besedila te naloge dovolj pozorni, bi mestoma že lahko prepoznali nekatere prednosti in omejitve uporabe prava kot sredstva za doseganje sprememb v družbi. Vseeno pa velja za končno presojo učinkovitosti koncepta oboje združiti na enem mestu.

3.5.1 Prednosti uporabe prava v doseganju družbenih sprememb

V primerjavi z nekaterimi drugimi možnimi sredstvi, z uporabo katerih bi želeli priti do družbenih sprememb, ima pravo določene očitne prednosti. Kot ugotavlja Steven Vago, so prizadevanja za spremembe prek prava običajno osredotočena in določena, saj ne gre le za slučajne in diskretne poskuse spreminjanja družbenih praks, temveč za namenske in zavestne dejavnosti, usmerjene v spremembe vzorcev razmišljanja in vedenja v družbi. Če ob tem upoštevamo, da pravni red zagotavlja nekatere edinstvene vzvode v obliki vnaprej predvidenih sankcij in izvršilnih sredstev v primeru nespoštovanja pravnih norm, je dokaj preprosto razumeti prednosti takšnega koncepta.

Poglavitne prednosti uporabe prava za doseganje družbenih sprememb tako v bistvenem izhajajo iz dejstva, da pravo (in pravne institucije) v družbi šteje za legitimno in bolj ali manj racionalno. Po drugi strani pa je pravo pojmovano kot avtoritativno in zavezujoče, pri čemer institucionaliziranost in podporni mehanizmi prisile oziroma sankcije zagotavljajo spoštovanje in izvrševanje pravnih norm.¹⁴⁰

3.5.2 Omejitve uporabe prava v doseganju družbenih sprememb

Kot smo že omenili, glavna omejitev uporabe prava kot instrumenta za doseganje družbenih sprememb izhaja iz dejstva, da sprememb norm ne smemo enačiti z dejanskimi spremembami v družbi. Praviloma med pravno spremembo in preslikavo le-te v obliki družbene spremembe prihaja do dveh neločljivo povezanih procesov – institucionalizacije in ponotranjenja vzorcev

---

¹⁴⁰ Vago (2009) nav. delo. 343.

vedenja. Medtem ko se institucionalizacija nanaša na samo vzpostavitev normativne ureditve, pa ponotranjenje pomeni prenos v normah ubesedenih vrednot v dejansko razmišljanje in vedenje posameznika. Do družbene spremembe bo prišlo šele v primeru, da bosta oba procesa izpeljana do konca.¹⁴¹ Če pravo ne bo upoštevalo družbene realnosti, obstaja velika možnost nedoslednega izvrševanja pravnih norm, kar običajno pomeni, da do želene družbene spremembe ne bo prišlo.

Dalje, pravo je vpeto v splet družbeno relevantnih dejavnikov, ki šele v medsebojnem delovanju privedejo do družbene dinamike. Zato pravo samo po sebi običajno ne more biti učinkovito sredstvo za doseganje družbenih sprememb, temveč moramo pri tem upoštevati številne dejavnike, ki v končni posledici skupaj oblikujejo spremenjena družbena razmerja. Pri tem pa le stežka ocenimo vzročno-posledično povezavo med pravom in konkretno spremembo, podobno kot je v trenutku sprejema oziroma spremembe zakona ali pa razglasitve sodbe sodišča nemogoče oceniti, koliko časa bo minilo, preden pride do določene spremembe v vzorcih vedenja in razmišljanja v družbi, če bo do nje sploh prišlo.

Ne nazadnje, pravo za doseganje družbenih sprememb nujno potrebuje podporo družbe, zaradi česar bo do velikega odpora proti željeni družbeni spremembi praviloma prišlo v vseh vrednostno oziroma moralno občutljivih primerih, ko bodo razhajanja v vrednotah in prepričanjih med posamezniki nedvomno precejšnja. Takšno družbeno stanje praviloma vodi v konfliktna družbena razmerja, zaradi česar je lahko učinek prava ne samo neopazen, temveč celo kontraproduktiven.¹⁴²

Rosenberg v zvezi s sodnim postopkom kot sredstvom za doseganje družbenih sprememb nekoliko poenostavljeno navaja tri temeljne omejitve, zaradi katerih po njegovem prepričanju do pomembnejših družbenih reform neposredno v okviru strateškega pravdanja ne more priti: *prvič*, zaradi omejene narave ustavnih pravic, katerih interpretacija je zamejena z vsebino norm in v določeni meri s pravno kulturo; *drugič*, zaradi pomanjkanja dejanske neodvisnosti sodnih organov od političnih institucij; in, *tretjič*, zaradi pomanjkanja pristojnosti, ki bi sodiščem omogočile implementacijo sprejetih odločitev v dejanskosti.¹⁴³

---

¹⁴¹ Ibid. 341.

¹⁴² Glej denimo Rosenberg (2008) nav. delo, v katerem avtor med drugim zatrjuje, da je odločitev v zadevi *Brown v. Board of Education* privedla do nekaterih kontraproduktivnih učinkov in v nekaterih pogledih celo do poslabšanja položaja temnopoltih.

¹⁴³ Rosenberg (2008) nav. delo. 35.

4 MOBILIZACIJA PRAVA KOT TAKTIKA NOVIH DRUŽBENIH GIBANJ

Glede na osrednji predmet tega magistrskega diplomskega dela – vloga prava v doseganju družbenih sprememb s strani novih družbenih gibanj – je končno treba v ospredje preučevanja postaviti družbena gibanja in raziskati načine, kako ta mobilizirajo pravo, ter naposled presoditi, v kolikšni meri, če sploh, so se te metode izkazale za uspešne. Izhodiščno smo že bežno nakazali, da pravo igra pomembno vlogo v kontekstu družbenih gibanj, kar smo nato mestoma podkrepili s posameznimi ponazoritvami. Pa vendarle velja poudariti, da se je z vprašanjem razmerja med pravom in družbenimi gibanji v preteklih desetletjih spopadlo kar lepo število avtorjev, kar se je odrazilo v razvoju povsem svoje veje pravnega in sociološkega raziskovanja ter ne nazadnje tudi v razmeroma bogati literaturi s predmetnega področja. Zato kaže nadaljevanje posvetiti kratkemu pregledu razvoja te misli, analizi različnih vidikov mobilizacije prava v kontekstu (novih) družbenih gibanj ter še posebej vprašanju uporabe prava kot instrumenta za doseganje družbenih sprememb.

4.1 Kdaj govorimo o mobilizaciji prava

Uvodoma smo ugotovili, da nova družbena gibanja kot eno izmed taktik v povezavi z ostalimi metodami delovanja nemalokrat na nek način mobilizirajo tudi pravo. Ob tem je treba takoj pojasniti, kaj sploh pomeni, da nekdo »mobilizira pravo«. Frances Zemans poenostavljeno pojasnjuje, da je pravo mobilizirano, »ko je želja oziroma potreba preslikana v zahtevo v obliki uveljavljanja pravice ali zakonitega zahtevka.«¹⁴⁴

Takšna izhodiščna opredelitev prav gotovo najprej implicira, da do mobilizacije prava ne prihaja le v okviru formalnih državnih forumov, temveč tudi v bistveno zasebnejših sferah družbenega življenja – pravne norme prežemajo aktivnosti slehernega posameznika v vsakdanjem življenju, do pravnih diskurzov in sklicevanja na pravne pravice pa prihaja precej prej, preden v zasebna družbena razmerja na nek način vključimo tudi državne institucije, denimo sodišča. Le manjši del konfliktov v družbi se namreč razrešeni šele v okviru formalnih postopkov pred pravnimi institucijami; brez težav si zamislimo številne vsakodnevne situacije, ko posamezniki ob prepričanju, da jim je bila storjena nekakšna krivica, napovejo uporabo vseh razpoložljivih pravnih sredstev, grožnjo pa podkrepijo tudi z bolj ali manj artikuliranim

---

¹⁴⁴ Zemans (1983) *Legal Mobilization*. 700.

sklicevanjem na svoje pravice. Ob tem pogosto niti nimajo resnega namena tudi zares sprožiti sodnega postopka, pa vendar se takšna strategija večkrat izkaže za učinkovito. Robert Mnookin in Lewis Kornhauser ta vidik mobilizacije prava označujeta kot pogajanja v *senci prava* (angl. *shadow of the law*), kar obširno razlagata na primeru pogajanj zakoncev v neformalnem delu ločitvenega postopka.¹⁴⁵ Donald Black opozarja, da je mobilizacija prava povezovalni člen med pravom in ljudmi, katerim pravni red služi oziroma jih nadzira, in nadaljuje, da brez mobilizacije sistem pravnega nadzora izgubi stik s človeškimi problemi, katere naj bi reševal in nadzoroval.¹⁴⁶

4.2 Temeljna izhodišča mobilizacije prava s strani družbenih gibanj

4.2.1 Zgodnji razvoj razmišljanja o uporabi prava v kontekstu družbenih gibanj

Vse prej kot presenetljivo je, da prvo izrazito porast zanimanja za teoretično preučevanje progresivne vloge prava v okviru dejavnosti družbenih gibanj povezujemo z že omenjeno prelomno sodno odločitvijo na področju rasne segregacije v zadevi *Brown v. Board of Education* z leta 1954, niti ni presenečenje, da poglavitni del razprav s predmetnega področja posledično prihaja prav s strani ameriških avtorjev. Kot ugotavlja Scott Cummings pa je, ne glede na obdobje, v katerem so posamična teoretična dela nastajala, v središču razprav o mobilizaciji prava z namenom doseganja družbenih sprememb vselej zaznati problematiko razmerja med pravom in politiko: kako izkoristiti pravo kot silo družbenih sprememb, a hkrati preprečiti čezmerno poseganje sodišč v politično sfero in obratno?¹⁴⁷

Če se je zgodnji pravni realizem navedeni tematiki v veliki meri elegantno izognil, pa je delovanje ameriškega Vrhovnega sodišča pod predsedstvom sodnika Earla Warrena v obdobju med 1953 in 1969 (angl. *Warren Court*), tekom katerega je progresivna, aktivistična dejavnost sodišč v ZDA v korist deprivilegiranih skupin oseb in njihovih nezadostno zastopanih interesov dosegla svoj vrh,¹⁴⁸ sprožilo številne polemike in spodbudilo obsežne razprave, zlasti o (sodniškem) pravu kot instrumentu za doseganje družbenih sprememb. V tem obdobju je Vrhovno sodišče v postopku ustavnosodne kontrole izdalo nekaj najznamenitejših sodnih odločb v zgodovini ZDA: poleg razglasitve neustavnosti rasne segregacije v javnih šolah v

---

¹⁴⁵ Mnookin, Kornhauser (1979) *Bargaining in the Shadow of the Law*.

¹⁴⁶ Black (1973) *The Mobilization of Law*. 126.

¹⁴⁷ Cummings (2017) *The Social Movement Turn in Law*. 3.

¹⁴⁸ Za pregled zapuščine ameriškega Vrhovnega sodišča pod predsedstvom sodnika Warrena glej denimo Cox (1968) *The Warren court*.

zadevi *Brown v. Board of Education* je v zadevi *Engel v. Vitale*¹⁴⁹ obravnavalo problem molitve v javnih šolah, nato prepoznalo pravico do odvetnika vseh obtožencev pred kazenskim sodiščem v zadevi *Gideon v. Wainwright*¹⁵⁰ ter ne nazadnje vzpostavilo procesne kavtele v (pred)kazenskem postopku v zadevi *Miranda v. Arizona*¹⁵¹, če omenimo zgolj nekatere.

V tem obdobju je bilo eno temeljnih vodil delovanja Vrhovnega sodišča ZDA prepričanje, da je intervencija sodišč nujno potrebna v primerih, ko v politični sferi ne pride do sprejema zadostnih ukrepov za odpravo zlorab oziroma krivic. Navedeno so z velikim odobravanjem sprejela in seveda tudi izkoristila številna nova družbena gibanja, ki so v pravu prepoznala učinkovit instrument za doseganje družbenih sprememb in prav v tem obdobju močno okrepila svoje aktivnosti. Na drugi strani so kritiki v sedemdesetih letih to obdobje pravne misli označili kot »pravni liberalizem« (angl. *legal liberalism*),¹⁵² pri tem pa nasprotovali zlasti poseganju sodne veje oblasti v politično sfero ter poudarjali grožnje, ki jih tako imenovani sodni aktivizem prinaša za temeljne postulate pravne države in demokracijo.¹⁵³

Obenem so tudi nekateri avtorji, ki ideji progresivnega delovanja sodišč sicer izhodiščno morda niso nasprotovali, izpostavljali nekatere omejitve takšnega razmišljanja, zlasti na grožnjo profesionalni odgovornosti odvetnikov, ki zasledujejo lastne politične agende, do svojih strank in nezadostno učinkovitost ob prenosu sodniškega prava v dejanskost.¹⁵⁴ Stuart Scheingold je denimo ugotavljal, da so sodišča zelo nezanesljiv agent progresivnih sprememb, a ob tem dodal, da so pravice in njihovo sodno uveljavljanje kljub temu lahko pomembno politično sredstvo družbenih gibanj za spreminjanje dojemanja problematike s strani javnosti in spodbujanje političnega delovanja, kar je mogoče nadalje izkoristiti za aktiviranje pasivnih državljanov in organiziranje skupin posameznikov v učinkovite politične enote – družbena gibanja.¹⁵⁵ Kot ugotavlja McCann, je prav Scheingold s svojim razmišljanjem na več načinov ključno zaznamoval nadaljnja raziskovanja uporabe prava kot dejavnika družbenih sprememb. Temeljna izhodišča za nadaljnje razprave o delovanju prava na družbene spremembe so s tem postala: razumevanje konservativne funkcije prava in sodišč, globok skepticizem do

---

¹⁴⁹ 82 S. Ct. 1261 (1962).

¹⁵⁰ 372 U.S. 335 (1963).

¹⁵¹ 384 U.S. 436 (1966).

¹⁵² Kot omenjeno zgoraj, nekateri to obdobje označujejo tudi kot »pravni imperializem«.

¹⁵³ Cummings (2017) nav. delo. 8.

¹⁵⁴ Ibid. 9.

¹⁵⁵ Scheingold (2010) *The Politics of Rights*. 131.

neposrednega narekovanja družbenih sprememb s strani sodišč, poudarjena mobilizacija prava v okviru političnih sredstev in okrepljena vloga družbenih gibanj.¹⁵⁶

4.2.2 Od instrumentalnega h konstitutivnemu razumevanju mobilizacije prava

McCann na prehodu iz sedemdesetih v osemdeseta leta prejšnjega stoletja zaznava še en pomemben trend v preučevanju pravne mobilizacije – če je bilo to sprva osredotočeno na *instrumentalne dimenzije* mobilizacije prava kot samostojnega, razpoznavnega »orodja« za utilitaristične namene uresničevanja interesov oziroma spreminjanja institucionalnih razmerij in praks, se je v osemdesetih letih v ospredje postavilo na kulturnih študijah temelječe razmišljanje o *konstitutivnih dimenzijah* prava.¹⁵⁷

Kot smo že nakazali, je izhodišče za konstitutiven pogled na pravo gledanje, da prava ni mogoče osamiti in obravnavati ločeno od pravnih subjektov, temveč je treba vlogo prava presojeti ob hkratnem zavedanju pomena pravnih norm za oblikovanje (pravne) kulture kot skupka vrednostnih predstav, idej, pričakovanj, vrednotenj v določeni družbi.¹⁵⁸ Prav tako smo že poudarili, da konstitutiven pristop k pravu in njegovi mobilizaciji ne zanika pomembnosti instrumentalnega vidika prava. Tako naj bi se preučevanju prava kot instrumenta za doseganje družbenih sprememb v obdobju, ki je sledilo, priključile obširne študije o mobilizaciji prava v kontekstu družbenih gibanj s povezovanjem tako instrumentalnega kot konstitutivnega vidika prava ter tako neposrednih kot tudi precej bolj posrednih učinkov uporabe prava in sodnih postopkov na družbene spremembe. Silverstein je denimo ugotavljala, kako pomemben učinek imajo lahko sodni postopki za družbeno gibanje, četudi je razsodba za tožečo stran morda neuspešna,¹⁵⁹ Epp pa je poudarjal široko družbeno in institucionalno podporo kot nujni pogoj za prenos pravne spremembe v dejansko družbeno spremembo ter izkoriščanje sodnih odločitev in prava nasploh kot močnih sredstev v nadaljnjih političnih bojih.¹⁶⁰

4.2.3 Osnovne premise mobilizacije prava v kontekstu družbenih gibanj

Četudi se je velik del teoretičnih razprav tradicionalno odvijal v kontekstu mobilizacije prava s strani posameznikov, vse doslej povedano vsaj toliko velja tudi za dejavnosti skupin posameznikov oziroma družbenih gibanj – kot poudarja McCann, imajo ta zelo raznolike

---

¹⁵⁶ McCann (2009) *Litigation and Legal Mobilization*. 532–33.

¹⁵⁷ Ibid. 526.

¹⁵⁸ McCann (2009) nav. delo. 526.

¹⁵⁹ Silverstein (1996) *Unleashing Rights*.

¹⁶⁰ Epp (2008) *Law as an Instrument of Social Reform*.

možnosti mobilizacije prava za doseganje svojih ciljev v številnih različnih okoljih, katere seveda nikakor niso omejene zgolj na začenanje sodnih oziroma drugih pravnih postopkov v okviru pravnih institucij.¹⁶¹ Če izhajamo iz zgornje opredelitve, po kateri je pravo na nek način mobilizirano vsakič, ko določen dejanski interes zapakiramo v pravno artikulirano zahtevo oziroma (formalno ali neformalno) uveljavljanje pravice, bomo mobilizacijo prava verjetno prepoznali v delovanju vsakega družbenega gibanja.

Avtorje v kontekstu družbenih gibanj praviloma zanima predvsem, v kolikšni meri mobilizacija prava prispeva k uresničevanju agende družbenih gibanj in doseganju želenih družbenih sprememb. Ob tem pa zagotovo ne gre zanemariti dejstva, da različne pravne taktike znotraj določenega gibanja pogosto lahko vodijo v zelo kompleksne učinke – tako neposredne kot tudi bolj posredne. Primarni namen posamezne tožbe pred sodiščem je denimo prav gotovo ugoditev zahtevku in zagotovitev pravnega varstva za stranko postopka ali pa bolj daljnosežen učinek odločitve v konkretni zadevi kot morebitnega precedensa, ki lahko sproži precej večje premike v družbenih oziroma institucionalnih ureditvah. Učinek pa je lahko tudi bistveno posrednejši – v pospeševanju oblikovanja gibanja, krepitvi javne podpore za nadaljnje aktivnosti ali izkoriščanju ustvarjenega pritiska za dopolnitev drugih vzporednih političnih taktik.¹⁶²

Slednje denimo potrjuje primer ameriškega gibanja za državljanske pravice (angl. *civil rights movement*), v zvezi s katerim naj bi številne študije ameriških avtorjev pokazale, da je bil dejanski neposredni učinek odločitve v zadevi *Brown v. Board of Education* na izboljšanje rasne segregacije minimalen, če ne kar kontraproduktiven,¹⁶³ pa vendar so si avtorji precej enotni, da je zadevna odločitev sodišča k spremembam v družbi ključno pripomogla na nekatere posredne načine – z ustvarjanjem višjih pričakovanj s strani družbe in spodbujanjem številnih nadaljnjih aktivnosti gibanja v zasledovanju enakopravnosti, kar je naposled le pripeljalo do bistveno spremenjenega družbenega položaja.¹⁶⁴

4.3 Različni stadiji mobilizacije prava v kontekstu družbenih gibanj

Zaradi nakazane kompleksnosti mobilizacije prava v kontekstu družbenih gibanj in raznolikosti učinkov, do katerih lahko pride v družbenem življenju, velja delovanje družbenega gibanja v nadaljevanju razčleniti na posamezne stopnje oziroma vidike, pri čemer se delno lahko opremo

---

¹⁶¹ McCann (1991) *Legal Mobilization and Social Reform Movements*. 228–29.

¹⁶² Ibid. 230. Glej tudi Epp (2008) nav. delo. 598–610.

¹⁶³ Glej Rosenberg (2008) nav. delo.

¹⁶⁴ McAdam (1982) *Political Process and the Development of Black Insurgency*.

tudi na v izhodišču pojasnjeno notranjo dinamiko družbenih gibanj. McCann ločeno obravnava štiri stadije, v katerih lahko mobilizacija prava prispeva k zasledovanju ciljev družbenega gibanja: 1. *proces grajenja gibanja*, 2. *pogajanja z državnimi akterji glede politik*, 3. *implementacija dogovorjenih reformnih politik v dejanskosti* in 4. *zapuščina dejavnosti gibanja za morebitni nadaljnji razvoj gibanja in boja za družbene spremembe*.¹⁶⁵

4.3.1 Mobilizacija prava v procesu grajenja družbenega gibanja

Do prve in verjetno tudi najbolj očitne manifestacije mobilizacije prava v okviru delovanja družbenega gibanja prihaja v procesu njegovega grajenja, ki zajema začetne aktivnosti povezovanja, oblikovanja in organiziranja gibanja neposredno po identifikaciji potrebe po kolektivnih dejavnostih na nekem področju.¹⁶⁶

V tem stadiju bo družbeno gibanje praviloma identificiralo in artikuliralo ključne probleme, vizijo in cilje, pri tem pa svoje zahteve podkrepilo skozi pravno mobilizacijo – preslikavo praktičnih zahtev v pravne zahtevke ob sklicevanju na posamezne pravice, ki pravno argumentirajo postavljene zahteve. Za ponazoritev lahko služi primer družbenega gibanja za izenačitev plač med spoloma (angl. *pay equity movement*), kjer se koncept pravne mobilizacije odraža v preslikavi zahtev za izenačitev plač, ki izvirajo iz dejanskega nezadovoljstva v družbenem življenju, v pravne zahtevke, utemeljene na ustavni prepovedi diskriminacije.¹⁶⁷ Mobilizacija prava na ta način prispeva k legitimnosti in normativni moči izhodiščnih zahtev gibanja, obenem pa se nato občutno odraža tudi v vseh nadaljnjih aktivnostih gibanja, začeni z oblikovanjem agende, strategije in taktik. Pri tem Scheingold kot ključno poudarja vlogo pravnikov, ki s svojim pravnim znanjem pripomorejo k usmerjanju družbenega gibanja in vključenostjo v dejavnosti gibanja prispevajo k pripravi učinkovite strategije.¹⁶⁸

Tu pa se mobilizacija prava v procesu grajenja gibanja še ne zaključi – družbeno gibanje moč vpliva praviloma črpa iz masovne podpore javnosti, kar predpostavlja, da najprej svoje aktivnosti predstavi javnosti. Predvsem sodni postopki utegnejo pri tem služiti kot učinkovita metoda vzbujanja pozornosti javnosti in dokumentiranja kršitve pravic. Podobno ugotavlja tudi McCann; prav mobilizacija prava skozi uporabo pravnega diskurza in sprožitev morebitnih

---

¹⁶⁵ McCann (1991) nav. delo. 231.

¹⁶⁶ Ibid. 232-33.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Scheingold (2010) nav. delo. 139.

postopkov pred pravnimi institucijami močno poveča publiciteto gibanja,¹⁶⁹ kar običajno spremlja tudi mobilizacija večje mase privrženecv in gibanju bistveno olajša dostop do drugih pomembnih oblik podpore.¹⁷⁰ Pravno sklicevanje na pravice lahko v družbi deluje edukativno, obenem povečuje pričakovanja posameznikov v družbi glede možnih ukrepov in reform ter spodbudi občutek legitimnosti zahtev po spremembah v splošni javnosti. Posledično se vse več posameznikov identificira z družbenim gibanjem, kar prispeva k krepitvi družbenega gibanja in povečanju možnosti za doseganje družbenih sprememb.¹⁷¹

4.3.2 Mobilizacija prava kot politični vzvod

Naslednji vidik mobilizacije prava v okviru dejavnosti družbenega gibanja je zaznati v pravno argumentiranem in artikuliranem zahtevku kot pomembnem političnem vzvodu v rokah družbenega gibanja. Mobilizacija prava ustvarja politični pritisk, ki politične akterje, ki sicer morda ne bi bili pripravljeni sodelovati z gibanjem, spodbudi v konstruktivna pogajanja, sklepanje kompromisov in podrobnejšo preučitev zahtev gibanja.¹⁷²

Kot ugotavlja McCann, je politični vzvod gibanja bistveno močnejši, če se začetni pravno utemeljeni ubeseditvi zahtevka pridruži tudi formalno uveljavljanje pravic v sočasnem sodnem postopku oziroma vzporednih aktivnostih gibanja, kot so lobiranje, kolektivna pogajanja, vplivanja prek množičnih medijev, masovne demonstracije itn.¹⁷³ Vse navedeno ustvarja dodaten politični pritisk, ki prav gotovo povečuje učinkovitost družbenega gibanja v zasledovanju sprejema različnih ukrepov v politični sferi, ki lahko nato ključno vplivajo na doseganje zelenih družbenih sprememb. V primerih, ko javnost in politične elite določeno problematiko vztrajno ignorirajo, lahko, kot ugotavlja Daniel Monti, »sodne odločitve politizirajo sporna vprašanja, ki sicer ne bi bila obravnavana.«¹⁷⁴

Če so pogajanja med družbenim gibanjem in političnimi akterji konstruktivna, pride do oblikovanja reformnih politik, ki opredeljujejo ukrepe in zaveze za uresničitev zahtev gibanja, s čimer je cilj družbenega gibanja deloma izpolnjen. Kot nakazano v uvodnem poglavju, pa se »inherentni politični značaj« družbenih gibanj s tem ne izčrpa, saj je njihova interakcija s

---

¹⁶⁹ Za razprave o posrednem učinku sodnih postopkov na povečanje publicitete glej denimo Halpern (1976) *The Rights to Habilitation*. 75.

¹⁷⁰ McCann (1991) nav. delo. 234–37.

¹⁷¹ Ibid. 234–37. McCann na podlagi empiričnih raziskav ugotavlja, da je v primeru gibanja za enake plače kljub dejstvu, da je bilo uveljavljanje zahtevkov pred sodišči vse prej kot uspešno, prišlo do učinkovite mobilizacije. Prav tako ugotavlja, da je prišlo do nekaterih občutnih zasukov v pravni zavesti večine udeleženih aktivistov.

¹⁷² Epp (2008) nav. delo. 603.

¹⁷³ McCann (1991) nav. delo. 241.

¹⁷⁴ Monti (1980) *Administrative Foxes*. 237.

političnimi akterji izrazito trajne narave. Tako gibanja politične vzvode in politične pritiske, h krepitvi katerih prispeva tudi mobilizacija prava, uporabljajo praktično ves čas delovanja. Do izrazito poudarjene mobilizacije prava pa, kot ugotavlja McCann, ponovno prihaja ob prizadevanjih družbenega gibanja za uresničitev oziroma implementacijo predhodno dogovorjenih reformnih politik v dejanskosti.¹⁷⁵

4.3.3 Zapuščina mobilizacije prava za potencialni nadaljnji razvoj

Ob več priložnostih smo že opozorili, da četudi se morda določena aktivnost družbenega gibanja izkaže za kratkoročno neuspešno, to ne pomeni nujno, da ne pripomore h končnemu uspehu gibanja oziroma spodbudi drugih, na podobnih ciljih temelječih družbenih gibanj. Navedeno se še posebej lepo odraža, če razumemo konstitutiven pristop k pravu. Kot rečeno, lahko mobilizacija prava s strani družbenih gibanj deluje edukativno in povečuje pričakovanja posameznikov v družbi ter vpliva na njihovo pravno zavest, kar na nek način vpliva na naše razumevanje družbenih razmerij, pričakovanj in interakcij z drugimi družbenimi akterji. Vse navedeno pa se naposled lahko odrazi v nadaljnjih dejavnostih konkretnega ali drugega družbenega gibanja, posameznih aktivistov in na splošno razumevanja problematike v družbi. Tako denimo nekatere raziskave kažejo, da je odločitev v zadevi *Brown v. Board of Education* sprožila daljnosežen premik v pozornosti na problematiko rasne segregacije na sistemski ravni in skupaj s še nekaterimi drugimi prelomnimi odločitvami tedanjega sodišča spodbudila intenzivne razprave, ki so sčasoma vodile v pomembne družbene spremembe.¹⁷⁶

McCann ta vidik učinkovanja dejavnosti družbenih gibanj označuje kot »zapuščino« (angl. *legacy*) gibanja za potencialen nadaljnji razvoj aktivističnih aktivnosti, reformnih politik in splošnih družbenih bojev za doseganje družbenih sprememb.¹⁷⁷ Za ponazoritev ponovno uporabi ameriško gibanje za izenačitev plač med spoloma, ki je v zgodnjem obdobju svojega delovanja upe v veliki meri položilo na eventualni uspeh v sodni dvorani, do katerega pa pravzaprav nikoli ni prišlo. Posledično je gibanje kratkoročno utrpelo občutne finančne izgube in izgubo motivacije. Pa vendar McCann na podlagi empiričnih raziskav ugotavlja, da so aktivnosti gibanja bistveno vplivale na razvoj nekaterih precej radikalnejših prizadevanj, izhajajočih iz družbenega razumevanja inherentne nepravilnosti tržnih mehanizmov, prepoznavanja legitimnosti razprav o sistemski diskriminaciji in precejšnje skeptičnosti glede

---

¹⁷⁵ McCann (1991) nav. delo.

¹⁷⁶ Glej denimo Epp (2008) nav. delo; in Flemming, Bohte, Wood (1997) *One voice among many*.

¹⁷⁷ McCann (1991) nav. delo.

poštenosti pravnega sistema na splošno.¹⁷⁸ Prav tako je imelo delovanje predmetnega družbenega gibanja številne daljnosežne politično pomembne vplive – zlasti v obliki večje ozaveščenosti o pravicah, spodbujenih političnih aktivnostih zoper obstoječe družbeno stanje in sklepanju novih zavezništov med aktivističnimi skupinami – kar je vodilo v številne nove kampanje za priznanje dodatnih pravic (npr. otroški dodatek, materinski dopust, dvig minimalnih plač in zdravje in varnost na delovnem mestu).¹⁷⁹

4.4 Nova družbena gibanja: v preseku med politiko in pravom

Ob vsem zapisanem Cummings opaža, da v zadnjih dveh desetletjih prihaja do izrazite tendence v smeri vse večjega zanimanja pravnih teoretikov za (nova) družbena gibanja in njihove vloge kot primerne povezovalnega člena med pravom in politiko.¹⁸⁰ Tak trend pripisuje razširjenemu prepričanju, da naj bi družbena gibanja predstavljala elegantno rešitev za problem, kako uporabljati pravo za doseganje družbenih sprememb, ob tem pa ne poseči v medsebojno neodvisnost med sodno in politično sfero.¹⁸¹ (Nova) družbena gibanja namreč mobilizirajo pravo, ob tem pa veljajo za pomembnega akterja oblikovanja novih norm, spreminjanja politik in vplivanja na javno mnenje.

Na osnovi doslej zapisanega je mogoče oblikovati mnenje, da (nova) družbena gibanja pomembno vplivajo na vzorce razmišljanja in vedenja v družbi, s čimer prav gotovo – posredno ali neposredno – narekujejo določene prilagoditve politik v politični sferi. Prepoznavanje pomembnosti in učinkovitosti (novih) družbenih gibanj je privedlo do številnih pogledov v smeri, naj bodo (nova) družbena gibanja tista, ki v družbi delujejo aktivistično in progresivno, medtem ko naj vloga sodišč pri tem ostane omejena zgolj na potrjevanje predhodno doseženega družbenega konsenza, ne pa na oblikovanje novega.¹⁸² Povedano drugače, družbena gibanja so tista, ki narekujejo družbene spremembe po politični poti, sodišča pa njihova prizadevanja pozneje le podkrepijo z uporabo v politični sferi ustvarjenega prava v konkretnih zadevah. S tem aktivistična dejavnost neodvisnih, nepristranskih in strokovnih sodišč v veliki meri postane redundantna, kar je v skladu s temeljnimi postulati sodobne pravne države v končni fazi tudi zaželeno.

---

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ Ibid. 248–249.

¹⁸⁰ Cummings (2017) nav. delo.

¹⁸¹ Ibid. 3–4.

¹⁸² Ibid.

Ob zaključku pa vendarle velja vsaj omeniti še en problemski sklop, ki se v dejanskosti odpira ob delovanju (novih) družbenih gibanj in mobilizaciji prava kot eni izmed široko uporabljenih taktik aktivistov. Medtem ko smo zgoraj govorili o političnem pritisku gibanj na politične akterje kot učinkovitem vzvodu za doseganje skupnih ciljev gibanja, pa je na drugi strani politični pritisk vseprisoten tudi v postopkih pred sodnimi organi. Pester nabor metod, s katerimi (nova) družbena gibanja želijo vplivati na delo sodišč in njihovo končno razsodbo, zajema zlasti množične demonstracije na ulicah in ustvarjanje pritiska prek množičnih medijev. Antonin Scalia, eden vplivnejših ameriških vrhovnih sodnikov, v ločenem mnenju v zadevi *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey*¹⁸³ obsodi takšne poskuse družbenih gibanj in zapiše, da je »zaskrbljen ... zaradi političnega pritiska, usmerjenega na sodišče: demonstracije, pošte, protesti, katerih cilj je napeljati [sodnike] ... k spremembi [njihovih] ... mnenj.« Dodaja, kako vznemirjajoče je, »da toliko državljanov ... meni, da bi morali sodniki ustrezno upoštevati njihove poglede, kot da njihova naloga ne bi bila ugotavljanje objektivnega prava, ampak določanje neke vrste družbenega konsenza.«¹⁸⁴ Tako se zdi na tem mestu primerno opozoriti, da delovanje (novih) družbenih gibanj lahko pomeni tudi grožnjo za neodvisnost sodstva.

---

¹⁸³ 505 U.S. 833 (1992).

¹⁸⁴ Ibid. 1000.

5 SKLEP

V okviru magistrskega diplomskega dela smo v danih omejitvah združiti tri medsebojno tesno povezane fenomene: pravo, družbene spremembe in nova družbena gibanja. Ob izhodiščnih opredelitvah in pojasnitvah posameznih konceptov smo poskušali določiti njihova stičišča in ponuditi karseda celovit pregled problematike, pri tem pa se še posebej osredotočiti na uporabo prava kot instrumenta za doseganje družbenih sprememb v kontekstu novih družbenih gibanj.

Prvič, prepoznali smo ločnico med dvema bistveno različnima vprašanjema: na eni strani, ali »naj bi« pravo delovalo kot instrument za doseganje družbenih sprememb; na drugi pa precej drugačno vprašanje, ali pravo v dejanskosti »je« sredstvo, prek katerega se v družbi na nek način vpeljujejo spremembe. V okviru prvega vprašanja smo s predstavitvijo nekaterih različnih pogledov v zgodovini pravne misli nakazali, da razprave o tem, ali naj pravo deluje kot instrument za doseganje želenih družbenih sprememb ali morda vloga prava ni nič več kot zgolj previdno utrjevati spremenjena razmerja v družbi, potekajo že več stoletij in vse do danes niso pripeljale do enotnega in splošno sprejetega zaključka. Medtem smo na ravni, kaj dejansko je, skozi številne ponazoritve prišli do zaključka, da je narekovanje družbene dinamike prek prava vsekakor družbena stvarnost.

Drugič, ugotovili smo, da pravni sistem sestoji iz treh osrednjih komponent – materialne, strukturne in kulturne – in v vsaki izmed teh prepoznali možno raven vplivanja prava na družbo. Na ravni *materialne komponente*, ki zajema zlasti pravna pravila, smo se opredelili do uporabe zakonodajnega postopka kot sredstva za doseganje družbenih sprememb in opozorili, da ta pot predpostavlja obstoj politične volje oziroma zadostnega konsenza v družbi. Tudi zato v izrazito konfliktnih razmerjih, s katerimi se običajno soočajo nova družbena gibanja, ta raven vplivanja samostojno le redko pride v poštev. Zato smo poskusili predstaviti idejo strateškega pravdanja, ki deluje na ravni *strukturne komponente* in temelji prav na ideji, da sodne institucije predstavljajo učinkovito okolje za sprožanje družbenih sprememb »od spodaj« tudi na tistih področjih, kjer je politična volja iz različnih razlogov tradicionalno šibka. Dodali smo, da je prizadevanja za spreminjanje družbenih vzorcev prek sodne veje oblasti vedno spremljala precejšnja mera skepse – prvič, pri tem kaj hitro pride do poseganja v sfero zakonodajne veje oblasti, in drugič, obstoji le malo prepričljivih dokazov o tem, da je takšna strategija vplivanja na družbo res učinkovita. Rešitev teh polemik smo iskali na tretji ravni vplivanja – v okviru *kulturne komponente*, ki je koncipirana najširše in vključuje vrednotenja, prepričanja, mnenja

– in predstavili razmišljanje, da se mobilizacija prava ne odraža izključno v okviru postopkov pred formalnimi pravnimi institucijami, temveč vključuje veliko več.

Tretjič, opredelili smo (nova) družbena gibanja in si pogledali nekatere zakonitosti njihove notranje in zunanje dinamike. Ob ugotovitvi, da je pravo mobilizirano z vsako »preslikavo« neke dejanske želje oziroma potrebe v bolj ali manj pravno artikulirano zahtevo, smo hitro prepoznali, da nova družbena gibanja ne mobilizirajo le množic, ampak kot eno izmed taktik v povezavi z ostalimi metodami delovanja na različne načine *mobilizirajo tudi pravo*. Pri tem je ponovno ključno zavedanje, da uporaba postopka pred formalnimi pravnimi institucijami kot instrumenta za doseganje družbenih sprememb dejansko predstavlja le manjši del mobilizacije prava; če želimo v teh okvirih razumeti celotno razsežnost prava kot dejavnika družbenih sprememb, moramo v naše razumevanje prava vpeljati tudi pojem pravne kulture. Nova družbena gibanja namreč z mobilizacijo prava na različnih ravneh pogosto spreminjajo pravno zavest in pravno kulturo, kar se v končni fazi lahko prek različnih mehanizmov manifestira tudi v spremembi vzorcev razmišljanja in vedenja v družbi, torej v družbeni spremembi.

In četrtič, opozorili smo na razprave o učinkovitosti oziroma smotrnosti delovanja prava na družbene spremembe v kontekstu tematik, ki so v središču pozornosti novih družbenih gibanj. Na eni strani naj bi empirične raziskave pokazale, da predvsem koncept uporabe sodnega postopka kot instrumenta za doseganje družbenih sprememb ni nič več kot »prazno upanje«, ¹⁸⁵ bistveno več pozornosti pa smo posvetili bolj optimističnemu pogledu: četudi so morda neposredni učinki strateškega pravedanja na družbene spremembe majhni, pa mobilizacija prava (tako v okviru sodnega postopka kot tudi v drugih družbenih okoljih) utegne na različne posredne načine občutno prispevati k učinkovitosti delovanja družbenega gibanja – prvič, v *procesu gradnje gibanja*, drugič, kot *politični vzvod*, in tretjič, kot pomembno izhodišče (*»zapuščina«*) za vsa nadaljnja prizadevanja za doseganje družbenih sprememb. ¹⁸⁶

---

¹⁸⁵ Glej Rosenberg (2008) nav. delo.

¹⁸⁶ Glej McCann (1991) nav. delo.

6 SEZNAM VIROV

Knjige, publikacije, članki, spletni viri

Accetto, Matej (2017) *Pritrdilno ločeno mnenje sodnika Dr. Mateja Accetta k sklepu št. U-I-93/15 z dne 30.11.2017*. Dostopno na: <http://odlocitve.us-rs.si/documents/12/33/u-i-93-15-pritrdilno-lm-dr-acceta3.pdf> (15. 7. 2019).

Albiston, Catherine R., Leachman, Gwendolyn M. (2001) Law as an Instrument of Social Change. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* 2 (13), 542-549.

Cox, Archibald (1968) *The Warren Court: Constitutional Decision as an Instrument of Reform*. Cambridge: Harvard University Press.

Cummings, Scott (2017) The Social Movement Turn in Law. *Law & Social Inquiry* 42 (10). Dostopno na: <https://ssrn.com/abstract=3002126> (17. 7. 2019).

Dror, Yehezkel (1958-1959) *Law and Social Change*. Dostopno na: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/tulr33&div=60&id=&page=> (10. 7. 2019).

Dror, Yehezkel (1970) Law as a Tool of Directed Social Change: A Framework for Policy-Making. *American Behavioral Scientist* 4 (13), 553-559. Dostopno na: <https://doi.org/10.1177%2F000276427001300406> (15. 7. 2019).

Eorsi, Gyula, Harmanthy, Attila (1971) Law and Economic Reform in Socialist Countries. *Louvain Economic Review* 2 (42). Dostopno na: <https://doi.org/10.1017/S077045180000703X> (17. 7. 2019).

Epp, Charles (2008) Law as an Instrument of Social Reform. V: K. E. Whittington, R. D. Kelemen, G. A. Caldeira (ur.) *The Oxford handbook of law and politics*, 595-613. New York: Oxford University Press.

Ewick, Patricia, Silbey Susan (1998) *The Common Place of Law: Stories from Everyday Life*. Chicago: University of Chicago Press.

Farley, John E. (1990) *Sociology*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Fink Hafner, Danica (1992) *Nova družbena gibanja – subjekti politične inovacije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Flemming, Roy, Bohte, John, Wood Dan (1997) One Voice Among Many: The Supreme Court's Influence on Attentiveness to Issues in the United States. *American Journal of Political Science* 4 (41), 1224-1250. Dostopno na: <https://www.jstor.org/stable/2960488> (11. 7. 2019).

Flere, Sergej (2003) *Sociologija*. Maribor: Univerza v Mariboru, Pravna Fakulteta.

Friedman, Lawrence M. (1969) Legal Culture and Social Development. *Law & Society Review* 1 (4), 29-44. Dostopno na: <https://www.jstor.org/stable/3052760> (17. 7. 2019).

Friedman, Lawrence M. (1975) *The Legal System: A Social Science Perspective*. Russell Sage Foundation. Dostopno na: <http://www.jstor.org/stable/10.7758/9781610442282> (8. 8. 2019).

Fuller, Chris (1994) Legal anthropology, legal pluralism and legal thought. *Anthropology Today* 3 (10), 9-12. Dostopno na: <http://eprints.lse.ac.uk/538/1/LEGALANT.pdf> (7. 7. 2019).

Glazer, Nathan (1975) *Towards an Imperial Judiciary?* Dostopno na: <https://www.nationalaffairs.com/storage/app/uploads/public/58e/1a4/bfc/58e1a4bfc7d30891958163.pdf> (16. 7. 2019).

Green, Leslie (2009) Law as a Means. *Oxford Legal Studies Research Paper*. Dostopno na: <http://www2.udg.edu/Portals/89/Filosofia%20Dret/textos%20seminaris/Green.%20Law%20as%20Means.pdf> (21. 7. 2019).

Gurevey, P. P., Sedugin P.I. (1978) *Legislation in the USSR*. Moscow: Progress Publishers.

Habermas, Jurgen (2008) New Social Movements. V: V. Ruggiero, N. Montagna (ur.) *Social Movements*, 201-205. New York: Routledge.

Halpern, Charles R. (1976) The Rights to Habilitation: Litigation as a Strategy for Social Change. V: S. Gollan, W. Fremouw (ur.) *The Right to Treatment for Mental Patients*, 73-98. New York: Irvington.

Hayden, Karen E. (2019) *Society and Law*. Maryland: Rowman & Littlefield.

Holmes, Oliver Wendell (1897) The Path of the Law. *Harvard Law Review* 8 (10). Dostopno na:

https://www.academia.edu/33988425/Oliver_Wendell_Holmes_Jr._The_Path_of_the_Law_1897_ (8. 7. 2019).

Igličar, Albin, Štajnpihler Božič, Tilen (2018) *Pogledi sociologije prava*. Ljubljana: GV založba.

Jenkins, Craig, Form William (2005) Social Movements and Social Change. V: T. Janoski et al. (ur.) *The Handbook of Political Sociology*, 331-349. New York: Cambridge University Press. Dostopno na: <http://www.obinfonet.ro/docs/apocal/apocarex/handbook-of-political-sociology.pdf> (15. 7. 2019).

Jhering, Rudolf von (1999) *Law as a means to an end*. New Jersey: Lawbook Exchange.

Johnson, Ben (2007) After 1957: Resisting Integration in Little Rock. *The Arkansas Historical Quarterly* 66 (2), 258-283. Dostopno na: <http://www.jstor.org/stable/40018702> (20. 7. 2019).

Kaufmann, Arthur (2013) *Uvod v filozofijo prava*. Ljubljana: GV Založba.

Kelsen, Hans (1949) *General Theory of Law and State*. New Jersey: Transaction Publishers.

Klanjšek, Rudi (2007) *Pogledi na družbeno spremembo*. Maribor: Slavistično društvo, Filozofska fakulteta.

Llewellyn, Karl Nickerson (2008) *Jurisprudence: Realism in Theory and Practice*. New Jersey: Transaction Publishers.

Macionis, John, Plummer Ken (2012) *Sociology*. New Jersey: Prentice Hall.

Martin Jr., Waldo E. (2016) *Brown vs. Board of Education of Topeka: A Brief History with Documents*. ZDA: Palgrave Macmillan.

Marx, Karl (1989) *H kritiki politične ekonomije: 1858-1861*. Ljubljana: Marksistični center CK ZKS.

McAdam, Doug (1982) *Political Process and the Development of Black Insurgency 1930-1970*. London: The University of Chicago Press.

McAdam, Doug, McCarthy, John, Zald, Mayer (1996) *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*.

Cambridge: Cambridge University Press. Dostopno na: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803987> (15. 7. 2019).

McCann, Michael (1991) Legal Mobilization and Social Reform Movements. V: M. McCann (ur.) *Law and social movements*, 3-32. Burlington: Ashgate Publishing Company.

McCann, Michael (1994) *Rights at Work: Pay Equity Reform and the Politics of Legal Mobilization*. London: The University of Chicago Press.

McCann, Michael (1996) Casual Versus Constitutive Explanations. V: M. McCann (ur.) *Law and social movements*, 55-80. Burlington: Ashgate Publishing Company.

McCann, Michael (2006) *Law and Social Movements*. Burlington: Ashgate Publishing Company.

McCann, Michael (2008) Litigation and Legal Mobilization. V: K. E. Whittington, R. D. Kelemen, G. A. Caldeira (ur.) *The Oxford handbook of law and politics*, 522-540. New York: Oxford University Press.

McCann, Michael, Silverstein, Helena (1993) Social Movements and the American State: Legal Mobilization as a Strategy for Democratization. V: D. Langille et al. (ur.) *A Different Kind of State*, 131-143. Toronto: Oxford University Press.

McCarthy, John, Zald, Mayer (1977) Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology* 82 (6), 1212-1241. Dostopno na: <http://www.jstor.org/stable/2777934> (17. 7. 2019).

Melucci, Alberto (1994), A strange kind of newness: what's »new« in new social movements? V: E. Laraña, H. Johnston and J.R. Gusfield (ur.) *New Social Movements: From Ideology to Identity*, 101-130. Philadelphia: Temple University Press. Dostopno na: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt14bst9g> (11. 7. 2019).

Mennell, S. J. (1969) Prohibition: A Sociological View. *Journal of American Studies* 3 (2), 159-175. Dostopno na: <http://www.jstor.org/stable/27552891> (16. 7. 2019).

Merry, Sally Engle (1988) Legal Pluralism. *Law & Society Review* 22 (5), 869-896. Dostopno na: <https://www.jstor.org/stable/3053638> (17. 7. 2019).

Meyer, Tarrow (1998) *The Social Movement Society: Contentious Politics for a New Century*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.

Mills, Charles Wright (1965) *Elita oblasti*. Ljubljana : Državna založba Slovenije.

Mills, Charles Wright (2018) *Sociološka imaginacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Mnookin, Robert, Kornhauser, Lewis (1979) Bargaining in the Shadow of the Law: The Case of Divorce. *The Yale Law Journal* 88 (5), 950-997. Dostopno na: <https://www.jstor.org/stable/795824> (8. 7. 2019).

Monti, Daniel J. (1980) Administrative Foxes in Educational Chicken Coops: An Examination of the Critique of Judicial Activism in School Desegregation Cases. *Law & Policy Quarterly* 2 (2), 233-255. Dostopno na: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9930.1980.tb00213.x> (15. 7. 2019).

NeJaime, Douglas (2011) Winning Through Losing. *Iowa Law Review* 96, 941. Dostopno na: <https://ssrn.com/abstract=1592667> (14. 7. 2019).

Offe (2009) *New Social Movements: Challenging The Boundaries of Institutional Politics*. V: Ruggiero, Vincenzo, Montagna, Nicola (ur.) *Social Movements*, 206-212. New York: Routledge.

Ogburn, F. William (1922) *Social Change*. New York: The Viking Press, Inc.

Opp, Karl-Dieter (2009) *Theories of political protest and social movements: a multidisciplinary introduction, critique, and synthesis*. London; New York: Routledge.

Pavčnik, Marijan (2015) *Teorija prava: Prispevek k razumevanju prava*. Ljubljana: IUS Software, GV založba.

Pound, Roscoe (1908) Mechanical Jurisprudence. *Columbia Law Review* 8 (8), 605-623. Dostopno na: <https://www.jstor.org/stable/1108954> (20. 7. 2019).

Pound, Roscoe (1914) *Law and Liberty*. V: C. W. Eliot (ur.) *The Harvard Classics*. New York: P.F. Collier and Son. Dostopno na: <https://oll.libertyfund.org/pages/law-and-liberty-by-roscoe-pound> (15. 7. 2019).

Pound, Roscoe (1942) *Social control through law*. London: Oxford University Press.

- Radbruch, Gustav (1945) Pet minut filozofije prava. V: Radbruch, Gustav (2007) *Filozofija prava*. 268-270. Ljubljana: GV Založba.
- Ritzer, George, Kammeyer, Kenneth, Yetman, R. Norman (1987) *Sociology: Experiencing a changing society*. Boston: Allyn and Bacon.
- Rosenberg, Gerald (1996) Positivism, Interpretivism, and the Study of Law. *Law & Social Inquiry* 21 (2), 435-455. Dostopno na: <http://www.jstor.org/stable/828849> (17. 7. 2019).
- Rosenberg, Gerald (2008) *The hollow hope: can courts bring about social change?* Chicago; London: The University of Chicago Press.
- Rueschemeyer, Dietrich (1986) *Power and the Division of Labour*. Cambridge: Polity.
- Ryan, F. Bryce (1969) *Social and Cultural Change*. New York: The Ronald Press Company.
- Savigny, Friedrich Karl von (2002) *Of the Vocation of Our Age for Legislation and Jurisprudence*. New Jersey: The Lawbook Exchange.
- Scheingold, A. Stuart (2010) *The Politics of Rights: Lawyers, Public Policy, and Political Change*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Schur, Edwin M. (1968) *Law and Society: A Sociological View*. Michigan: Random House.
- Silverstein, Helena (1996) *Unleashing Rights: Law, Meaning, and the Animal Rights Movement*. Ann Arbor: University of Michigan Press. Dostopno na: <http://www.jstor.org/stable/10.3998/mpub.14354> (15. 7. 2019).
- Sztompka, Piotr (1994) *The Sociology of Social Change*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Tamanaha, Brian (2006) *Law as a Means to an End: Threat to the Rule of Law (Law in Context)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trubek, David M. (1990) Back to the Future: The Short, Happy Life of the Law and Society Movement. *Florida State University Law Review* 18 (1). Dostopno na: <http://ir.law.fsu.edu/lr/vol18/iss1/1> (22. 7. 2019).
- Turner, S. Bryan, Kilian, Lewis (1957) *Collective Behaviour*. New York: Prentice Hall.
- Vago, Steven (2009) *Law and Society*. New Jersey: Prentice Hall.

Vodovnik, Žiga (2015) *Demokracija kot glagol*. Ljubljana: Založba Krtina. Dostopno prek: https://www.researchgate.net/publication/296301187_Democracy_as_a_VerbDemokracija_kot_glagol_2015_-_Intro (21. 8. 2019).

Whitehead, Alfred North (1933) *Adventures of Ideas*. New York: The Free Press.

Zemans, Frances Kahn (1983) Legal Mobilization: The Neglected Role of the Law in the Political System. *The American Political Science Review* 77 (3), 690-703. Dostopno na: <https://www.jstor.org/stable/1957268> (10. 7. 2019).

Sodne odločbe

Brown v. Board of Education, 347 U.S. 483 (1954).

Engel v. Vitale, 82 S. Ct. 1261 (1962).

Gideon v. Wainwright, 372 U.S. 335 (1963).

Loving v. Virginia, 388 U.S. 1 (1967).

Mapp v. Ohio, 367 U.S. 643 (1961).

Miranda v. Arizona, 384 U.S. 436 (1966).

Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey, 505 U.S. 833 (1992).

Reed v. Reed, 404 U.S. 71 (1971).

Roe v. Wade, 410 U.S. 113 (1973).